

Ο κοινωνικός και πολιτικός αντίκτυπος της κυπριακής οικονομικής κρίσης (2010–2017)

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΙ ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ
Νοέμβριος 2017

- Η οικονομική κρίση είχε ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωση της οικονομίας και τα μέτρα λιτότητας που υιοθετήθηκαν οδήγησαν στην επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου και στην αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων.
- Η μετανάστευση προς το εξωτερικό αυξήθηκε σημαντικά, με αποτέλεσμα τη συρρίκνωση των κοινοτήτων μεταναστών στην Κύπρο, οι οποίες παραμένουν ωστόσο ισχυρές, καθώς και τη σημαντική φυγή εγκεφάλων από τη χώρα.
- Παρά τις ουσιαστικές και σημαντικές αλλαγές σε διάφορους τομείς, οι πλείστες δεν είχαν διαρθρωτικό χαρακτήρα. Οι μεταρρυθμίσεις ήταν κυρίως διαχειριστικής φύσης, σε επίπεδο πολιτικής, χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις στην αστική διοίκηση, τις δημόσιες υπηρεσίες, το σύστημα εργασιακών σχέσεων και γενικότερα το κυπριακό οικονομικό μοντέλο.
- Σε πολιτικό επίπεδο, η σημαντικότερη αλλαγή ήταν η αύξηση της απαξίωσης, της έλλειψης εμπιστοσύνης και της αποχής, ενώ ταυτόχρονα αυτές οι τάσεις εκφράστηκαν κυρίως με απάθεια και όχι με αντίδραση και κινητοποίηση ενάντια στις ισχύουσες πολιτικές πρακτικές.
- Πέραν από τον σοβαρό, αρνητικό αντίκτυπο στον κοινωνικό ιστό και την οικονομική ευημερία, η περίοδος της κρίσης χαρακτηρίζεται παράλληλα και από την επιδείνωση της πολιτικής και συστημικής νομιμοποίησης.

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή: Το γενικό πλαίσιο και η άφιξη της κρίσης	2
2. Η εξέλιξη της κρίσης και το Μνημόνιο Συναντίληψης με την Τρόικα.....	3
3. Η πολιτική συγκυρία της λιτότητας	6
4. Το τέλος της περιόδου έκτακτης ανάγκης.....	8
5. Ιδιωτικοποιήσεις, μεταρρύθμιση της δημόσιας υπηρεσίας και Γενικό Σχέδιο Υγείας (ΓΕΣΥ)	13
6. Η αγορά εργασίας και οι εργασιακές σχέσεις.....	15
7. Συμπέρασμα: Κοινωνικές ανισότητες, φυγή εγκεφάλων και απαξίωση	16
Βιβλιογραφικές αναφορές	18

1. Εισαγωγή: Το γενικό πλαίσιο και η άφιξη της κρίσης

Πλησιάζοντας στο τέλος του 2017, πάνω από έναν χρόνο μετά την επίσημη λήξη της περιόδου έκτακτης ανάγκης και παραμονές των προεδρικών εκλογών του 2018, μια αντικειμενική αξιολόγηση του αντικτύπου της κρίσης στην κυπριακή κοινωνία, την οικονομία και την πολιτική είναι σήμερα εφικτή και συνάμα επίκαιρη. Κι αυτό επειδή μπορούμε να εξετάσουμε όχι μόνο τις πολιτικές αποφάσεις που λήφθηκαν και τις νομοθετικές αλλαγές που εφαρμόστηκαν, αλλά και την πραγματική επιρροή τους στην κυπριακή κοινωνική πραγματικότητα. Θα συζητήσουμε τις μεταρρυθμίσεις που έγιναν, αλλά και αυτές που δεν έγιναν, και τις δυναμικές που διαμόρφωσαν την πολιτική και την εφαρμογή της στα χρόνια της κρίσης, με σκοπό να καθορίσουμε το πεδίο ως έχει σήμερα. Ταυτόχρονα, θα μελετήσουμε πώς το πολιτικό σύστημα, δηλαδή οι πολιτικοί, κρατικοί και κυβερνητικοί θεσμοί και παράγοντες, ανταποκρίθηκαν στο διαδεδομένο φαινόμενο της πολιτικής απαξίωσης και έλλειψης εμπιστοσύνης όπως επίσης και πώς το γενικότερο αίσθημα απάθειας για την πολιτική στην Κύπρο αντανακλάται ολόένα και περισσότερο στα αυξανόμενα επίπεδα αποχής και όχι μόνο.

Η οικονομία της Κυπριακής Δημοκρατίας, μετά το ορόσημο του πολέμου του 1974, βίωσε συνεχή ανάπτυξη και σημαντική επέκταση προκαλώντας μια ευρύτερη κοινωνική μεταμόρφωση τις τελευταίες δύο δεκαετίες του 20ου αιώνα. Μέχρι τη δεκαετία του 1990, η Κύπρος μετατράπηκε από οικονομία εξαγωγής εργασίας σε οικονομία εισαγωγής εργασίας, προσελκύνοντας μετανάστες από τη Μέση Ανατολή, τη Νοτιοανατολική Ασία και την Ανατολική Ευρώπη υπό το καθεστώς του «επισκέπτη εργαζόμενου». Οι βασικές βιομηχανίες που διαμόρφωναν στις αρχές του αιώνα το οικονομικό μοντέλο της Κύπρου ήταν ο τουρισμός, οι κατασκευές και ο τραπεζικός τομέας. Η ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ το 2004 οδήγησε σε περαιτέρω ανάπτυξη του τραπεζικού τομέα μέσω της τραπεζικής υπεράκτιων εταιρειών και, κατά δεύτερο, των κατασκευών μέσω της πώλησης εξοχικών κατοικιών στις παράκτιες περιοχές, κυρίως σε Ευρωπαίους και ξένους πολίτες. Η γεωργία συρρικνώθηκε ακόμη περισσότερο ενώ η μεταποίηση μειώθηκε σημαντικά ως αποτέλεσμα της αδυναμίας της να συναγωνιστεί με τα χαμηλά κόστη εργασίας και παραγωγής της Ασίας, οδηγώντας στην πλήρη κυριαρχία του κλάδου των υπηρεσιών (Ιοαννου, 2015). Το βιοτικό και μορφωτικό

επίπεδο των Κυπρίων αυξήθηκε σημαντικά κατά την υπό εξέταση περίοδο, αν και άνισα και όχι καθολικά, ενώ δεν υπήρξε εξάλειψη της φτώχειας.

Στον τομέα της αγοράς εργασίας, η βασική τάση στις αρχές του Αιώνα ήταν η αργή αλλά σταθερή διάβρωση της δύναμης των συντεχνιών και της συλλογικής διαπραγμάτευσης στον ιδιωτικό τομέα και η δημιουργία ενός αυξανόμενου περιφερειακού εργατικού δυναμικού που εξαιρείτο από τα δικαιώματα και τα οφέλη που απορρέουν από τις συλλογικές συμβάσεις. Η ανεργία παρέμεινε σχετικά χαμηλή κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του 21ου αιώνα και κατ'ακρίβειαν ο αριθμός των μεταναστών εργαζομένων συνέχισε να αυξάνεται, όπως επίσης και τα επίπεδα αδήλωτης απασχόλησης. Αυτό ενίσχυσε τον διαχωρισμό του εργατικού δυναμικού ως σύνολο και τον κατακερματισμό των εργαζομένων στον χώρο εργασίας (Ιοαννου, 2015). Οι μετανάστες, οι γυναίκες και η νεολαία συγκεντρώνονται στο χαμηλά αμειβόμενο και επισφαλές τμήμα του εργατικού δυναμικού, το οποίο συχνά απομακρύνεται, είτε από επιλογή είτε λόγω των περιστάσεων, από τις συντεχνίες και συνήθως εξαιρείται από τη κανονική απασχόληση. Η υποαπασχόληση και η προσωρινή απασχόληση συγκεκριμένα βρίσκονταν σε ανοδική πορεία ακόμη και πριν από την έναρξη της οικονομικής κρίσης, πλήττοντας σημαντικά τη νεολαία και τους νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας.

Η κρίση έφτασε στην Κύπρο το 2009 με τη μορφή ελαφριάς ύφεσης που αντιμετωπίστηκε από την κυβέρνηση Δημήτρη Χριστόφια με αυξημένες δαπάνες με σκοπό την ενίσχυση της ζήτησης στους τομείς των κατασκευών, του τουρισμού και των τραπεζών. Πράγματι, μια μέτρια ανάπτυξη επέστρεψε το 2010 αλλά η εξάπλωση της ευρωπαϊκής κρίσης επηρέασε αρνητικά τον τομέα των κατασκευών οδηγώντας σε μείωση των πωλήσεων ενώ η ανεργία άρχισε να αυξάνεται. Η κυβέρνηση επιχείρησε να επιβάλει ελαφριά αύξηση στη φορολογία επί των κερδών και την ακίνητη περιουσία αλλά δεν μπόρεσε να εξασφαλίσει κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Ταυτόχρονα, η προφανής επέκταση των κυπριακών τραπεζών από τη μία και η διασύνδεση τους με το υπό κατάρρευση ελληνικό τραπεζικό σύστημα από την άλλη, προκάλεσαν αυξανόμενες πιέσεις στα οικονομικά του κράτους που μετριάστηκαν προσωρινά από ένα ρώσικο δάνειο με σκοπό την αναχρηματοδότηση του εθνικού χρέους. Το κράτος δεν ήταν σε θέση να σώσει τις δύο συστημικές κυπριακές τράπεζες, οι οποίες θεωρούνταν «πολύ μεγάλες για να αποτύχουν», και όταν αυτό ήταν πλέον σαφές, η κυπριακή

οικονομία υπέστη μια σειρά υποβαθμίσεων από τους οργανισμούς αξιολόγησης με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό του κράτους από τις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές μέχρι τα μέσα του 2011. Στη συνέχεια, οι πιέσεις προς την κυβέρνηση να προχωρήσει στη λήψη μέτρων φορολογικής πειθαρχίας και την περικοπή μισθών στον δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα άρχισαν να γίνονται αφόρητες (Pegasios, 2013). Το ατύχημα στη ναυτική βάση στο Μαρί, που προκάλεσε τον θάνατο 13 ανθρώπων, απομόνωσε περισσότερο το ΑΚΕΛ ως το κύριο κυβερνών κόμμα, η δημοτικότητα του Προέδρου μειώθηκε σημαντικά και αυτό ενδεχομένως να οδήγησε την κυβέρνηση στην υιοθέτηση της πρώτης σειράς μέτρων λιτότητας υπό την πίεση της αυξανόμενης κριτικής για την οικονομία.

Τα πρώτα μέτρα λιτότητας που εφαρμόστηκαν το φθινόπωρο του 2011, κυρίως μέσω του Υπουργού Οικονομικών Κίκη Καζαμία, περιλάμβαναν γενικό πάγωμα όλων των μισθών στον ευρύτερο δημόσιο τομέα περιλαμβανομένης της ΑΤΑ¹, μείωση της τάξης του 10% για όλους τους νεοεισερχόμενους στον ευρύτερο δημόσιο τομέα (επηρεάζοντας παράλληλα όλους τους εργαζόμενους με προσωρινές συμβάσεις κατά την ανανέωσή τους), μια σειρά αυξήσεων στις εισφορές των δημοσίων υπαλλήλων σε διάφορα κρατικά ταμεία και στις κοινωνικές ασφαλίσεις, αύξηση του ΦΠΑ κατά 2% και αύξηση της φορολογίας εισοδημάτων από μερίσματα κατά 3% (ΠΕΟ, 2011). Συνοδεύτηκαν επίσης από μια σειρά μέτρων στήριξης των επιχειρήσεων, χρηματοδότησης της πρόσληψης ανέργων, επενδύσεων σε υποδομές, εξασφάλισης δανείων με κρατικές εγγυήσεις, διευκόλυνσης των διαδικασιών αδειοδότησης, κτλ. Τα εν λόγω μέτρα εφαρμόστηκαν ενάντια στη θέληση του συνόλου των συντεχνιών και υιοθετήθηκαν μετά από ομόφωνη συμφωνία των κοινοβουλευτικών κομμάτων, παρακάμπτοντας τον «κοινωνικό διάλογο» που θεωρήθηκε αχρείαστη πολυτέλεια σε συνθήκες κρίσης.

Το πολιτικό πλαίσιο κατά την εκδήλωση της κρίσης ήταν ιδιαίτερα ασυνήθιστο τόσο για τα κυπριακά όσο και για τα ευρωπαϊκά δεδομένα. Το ΑΚΕΛ, η ιστορική αριστερά στην Κύπρο, ανέλαβε την εκτελεστική εξουσία το 2008 ως κύριο κυβερνών κόμμα για πρώτη φορά στην ιστορία του. Επιπλέον, Πρόεδρος αναδείχθηκε ο επί σειρά ετών Γενικός Γραμματέας του κόμματος, Δημήτρης Χριστόφιας.

1. Η ΑΤΑ είναι ένα σύστημα αναπροσαρμογής που προσαρμόζει αυτόματα τους μισθούς στα ισχύοντα τιμαριθμικά ποσοστά όπως υπολογίζονται από έναν δείκτη τιμών που βασίζεται σε μια δέσμη βασικών καταναλωτικών προϊόντων. Καθιερώθηκε μετά από παρατεταμένες κινητοποιήσεις των εργαζομένων στις αρχές της δεκαετίας του 1940 και περιλαμβάνεται στις συλλογικές συμβάσεις

Ο Χριστόφιας κέρδισε τις εκλογές αντιμετωπίζοντας στον δεύτερο γύρο τον υποψήφιο της δεξιάς παράταξης, Γιαννάκη Κασουλίδη, σε ένα ιδιαίτερα πολωμένο κλίμα όπου τα δύο κύρια ζητήματα που διχοτομούν την ελληνοκυπριακή κοινωνία – το Κυπριακό και η οικονομία – πρωταγωνίστησαν με έντονα ιδεολογικό και συγκρουσιακό τρόπο. Πέντε χρόνια αργότερα, στο τέλος του 2012, το γενικό πολιτικό κλίμα όσον αφορά την αριστερά δεν θα μπορούσε να βρίσκεται σε μεγαλύτερη αντίθεση με αυτό που επικρατούσε στις αρχές του 2008, αποκαλύπτοντας τελικά ότι η θητεία του ΑΚΕΛ στο αξίωμα ήταν εξαρχής γεμάτη κινδύνους (βλ. Charalambous and Ioannou, 2015).

2. Η εξέλιξη της κρίσης και το Μνημόνιο Συναντίληψης με την Τρόικα

Κατά τη διάρκεια του 2012 η ανεργία γενικότερα και ειδικότερα η ανεργία των νέων αυξανόταν ραγδαία με την ύφεση να εντείνεται. Παράλληλα, οι νέοι κανονισμοί της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας που επρόκειτο να τεθούν σε ισχύ σήμαιναν στην ουσία ότι οι κυπριακές τράπεζες θα είχαν ανάγκη από επιπλέον κεφάλαια τη στιγμή που ήταν ανίκανες να τα εξασφαλίσουν. Το ίδιο το κράτος άρχισε να αντιμετωπίζει αυξημένες δυσκολίες αναχρηματοδότησης του χρέους του και οι οικονομίες που επιτεύχθηκαν κατά τη διάρκεια των περικοπών στις δαπάνες το 2011 αποδείχθηκαν ανεπαρκείς για να ανατρέψουν την ταχεία επιδείνωση της κατάστασης. Η δεύτερη μεγαλύτερη τράπεζα της Κύπρου, η Λαϊκή Τράπεζα, κατέφυγε στο κράτος το οποίο τη διέσωσε, αλλά όταν η Τράπεζα Κύπρου δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις κεφαλαιακές της ανάγκες – και ελλείψει άλλων μέσων χρηματοδότησης στη διάθεση της κυβέρνησης – η Κυπριακή Δημοκρατία κατέφυγε στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας για βοήθεια.

Στο επίπεδο της πραγματικής οικονομίας, πολλές μικρές επιχειρήσεις αντιμετώπισαν αυξημένα προβλήματα ρευστότητας και σημαντικός αριθμός αναγκάστηκε να περιορίσει τις δραστηριότητες του ή ακόμα και να κλείσει. Η αυξανόμενη ανεργία άσκησε ακόμη μεγαλύτερες πιέσεις στους μισθούς και εδραίωσε την εργασιακή ανασφάλεια ανάμεσα στους εργαζόμενους των περισσότερων κλάδων, οι οποίοι έχαιραν μέχρι τότε ασφάλειας και ικανοποιητικής αμοιβής (Ioannou, 2016). Αυξήθηκαν παράλληλα η παράνομη και η αδήλωτη εργασία καθώς και η υποαπασχόληση, αφού ήταν πλέον η μόνη επιλογή για τους ανέργους ενώ μια σημαντική μερίδα των μέχρι

Πίνακας 1: Συνοπτική παρουσίαση των βασικών μέτρων λιτότητας στην Κύπρο (2011–2015)

	Κοινωνικές πρόνοιες	Φορολογία	Δημόσιος τομέας
2011	<ul style="list-style-type: none"> Επανεξέταση όλων των κρατικών ωφελημάτων με σκοπό τη μείωση τους μέσω της εφαρμογής εισοδηματικών κριτηρίων 15 % μείωση όλων των ωφελημάτων βάρδιας του νοσηλευτικού προσωπικού για τις νυχτερινές βάρδιες και 35 % για τις Κυριακές και τις δημόσιες αργίες Πάγωμα της αυτόματης τιμαριθμικής αναπροσαρμογής (ΑΤΑ) Άμεση ποινή πρόωρης συνταξιοδότησης 6 % σε σχέση με το Συνταξιοδοτικό Σχέδιο Κρατικών Υπαλλήλων 	<ul style="list-style-type: none"> Αύξηση 2% στον ΦΠΑ, αύξηση φορολογίας εισοδήματος από μερίσματα κατά 3 % Αύξηση στους ειδικούς φόρους κατανάλωσης για τον καπνό, τα αλκοολούχα ποτά και τα καύσιμα Αύξηση της φορολογίας μερισμάτων κατά 1 % και των καταθέσεων κατά 0,015 % 	<ul style="list-style-type: none"> Γενικό πάγωμα όλων των μισθών στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, μείωση 10 % των μισθών όλων των νεοπροσληφθέντων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα (που επηρεάζει επίσης όσους απασχολούνται με προσωρινές συμβάσεις κατά την ανανέωσή τους) Μικρές αυξήσεις στις εισφορές των εργαζομένων του δημόσιου τομέα σε διάφορα κρατικά ταμεία και στο ταμείο κοινωνικών ασφαλίσεων Γενική προσωρινή και κλιμακωτή εισφορά επί όλων των μισθών (περιλαμβανομένου του ιδιωτικού τομέα) Καθιέρωση μόνιμης εισφοράς για συνταξιοδοτικά δικαιώματα για όλους τους κρατικούς υπαλλήλους Μειώσεις μισθών για όλους τους επαγγελματίες υγείας του δημόσιου τομέα Μείωση της 13ης σύνταξης κατά 50 % στην κλίμακα 1,000–1,500 και 75 % άνω των 1,500
2012	<ul style="list-style-type: none"> Μείωση στις κοινωνικές μεταφορές κατά 10 % Μείωση των επιδομάτων Πάσχα, Χριστουγέννων και διατροφής και κατάργηση του επιδόματος θέρμανσης και κηδείας Κατάργηση του επιδόματος γάμου Αύξηση της νόμιμης ηλικίας συνταξιοδότησης κατά 2 χρόνια στα 65 και μόνιμη μείωση 12 % διά βίου στις συντάξεις για όσους αφυπηρετούν νωρίς, δηλ στα 63 Περαιτέρω αναστολή της ΑΤΑ στον ευρύτερο δημόσιο τομέα μέχρι την εφαρμογή του συστήματος μεταρρύθμισης της ΑΤΑ Πάγωμα στις συντάξεις 2013–2016 Αύξηση στις εισφορές στις Κοινωνικές Ασφαλίσεις κατά 1 % από το 2014 και μετέπειτα (0,5 % για τους εργαζομένους και 0,5 % για τους εργοδότες) Καθορισμός επιδόματος τέκνου στη βάση εισοδηματικών κριτηρίων 	<ul style="list-style-type: none"> Εισαγωγή φόρου 20 % επί των κερδών που διανέμονται σε νικητές στοιχημάτων του Εθνικού Λαχείου για κέρδη άνω των 5,000 ευρώ Φόρος στα επιδόματα των δημοσίων υπαλλήλων σε ψηλές κλιμακές Αύξηση στον κανονικό συντελεστή ΦΠΑ από 18 % σε 19 % Αύξηση ωρών διδασκαλίας για το εκπαιδευτικό προσωπικό στον δημόσιο τομέα Περαιτέρω μείωση συντάξεων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα κατά 3 % 	<ul style="list-style-type: none"> Μείωση του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων κατά 250 τον χρόνο (σύνολο 1,250) Μεταρρύθμιση του συστήματος εργασίας με βάρδιες για μείωση των αμοιβών για υπερωρίες κατά 20 % το 2013, επιπλέον 10 % το 2014 και διατήρηση του ποσού σταθερού για το 2015 Μείωση προνομιακής μεταχείρισης συγκεκριμένων ομάδων εργαζομένων, όπως μελών του στρατού και της αστυνομίας, στα επαγγελματικά συνταξιοδοτικά προγράμματα, ιδίως όσον αφορά τη συνεισφορά στα εφάπαξ ωφελήματα Μείωση του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων κατά τουλάχιστον 5,000 την περίοδο 2012–16 Πάγωμα στην πρόσληψη ωρομίσθιων δημοσίων υπαλλήλων Στην υγεία και την ασφάλεια, μία νέα πρόσληψη για κάθε πέντε αφυπηρετήσεις

	Κοινωνικές πρόνοιες	Φορολογία	Δημόσιος τομέας
2013**	<ul style="list-style-type: none">Μείωση στις πρόνοιες για σχέδια στέγασης κατά 36 εκατομμύρια ευρώΠεραιτέρω διόρθωση πρόνοιας για το ΠάσχαΤέλος στη δωρεά ιατρική περίθαλψη και τις δωρεάν μεταφορές για τους συνταξιούχους	<ul style="list-style-type: none">Αύξηση στα τέλη για δημόσιες υπηρεσίες κατά τουλάχιστον 17% επί των ισχυόντων τιμώνΑύξηση των ειδικών φόρων κατανάλωσης σε προϊόντα καπνού, ιδίως στον λεπτοκομμένο καπνό τσιγάρων, από €60 το κιλό σε €150 το κιλόΑύξηση των ειδικών φόρων κατανάλωσης στα τσιγάρα κατά €0,20/πακέτο των 20 τσιγάρων.Αύξηση του νόμιμου συντελεστή φόρου εισοδήματος εταιρειών σε 12,5% από 10%.Αύξηση του συντελεστή φορολογίας επί των εισοδημάτων από τόκους σε 30% από 15%Μεταρρύθμιση του φορολογικού συστήματος για τα μηχανοκίνητα οχήματα, μέσω του ετήσιου τέλους κυκλοφορίας, του τέλους εγγραφής και τωνειδικών φόρων κατανάλωσης συμπεριλαμβανομένων των δασμών επί καυσίμων κινητήρωνΦόρος ακίνητης ιδιοκτησίας τουλάχιστον 70 εκατομμυρίων, με την ενημέρωση των τιμών του 1980 μέσω της εφαρμογής του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) για την περίοδο 1980–2012	<ul style="list-style-type: none">Σχέδια ιδιωτικοποίησης των Αρχών Τηλεπικοινωνιών, Ηλεκτρισμού και Λιμένων
2014–2015	<ul style="list-style-type: none">Αναδιοργάνωση του συστήματος δημόσιων παροχών και θέσπιση του σχεδίου του Ελάχιστου Εγγυημένου ΕισοδήματοςΑναδιοργάνωση πρόσθετου σχεδίου μικρών συντάξεων η οποία οδήγησε σε μείωση των δικαιούχων αφού αρκετοί ηλικιωμένοι δεν ήταν σε θέση να συμπληρώσουν τα απαιτούμενα έγγραφα		<ul style="list-style-type: none">Ιδιωτικοποίηση της Αρχής Λιμένων

* αυτές είναι οι ημερομηνίες κατά τις οποίες αποφασίστηκαν τα μέτρα, ανεξάρτητα με το πότε εφαρμόστηκαν

** τα μέτρα που λήφθηκαν το 2013 αφορούσαν τη συγκεκριμενοποίηση ή επανεξέταση μέτρων που συζητήθηκαν το 2012 και ενσωματώθηκαν στο Μνημόνιο Συναντίληψης.

τότε εργαζομένων σε κανονική βάση άρχισε και αυτή να βιώνει εργασιακή ανασφάλεια. Πολλοί εργοδότες προχώρησαν μονομερώς σε περικοπές μισθών και ωφελημάτων, ενώ το 2012 σημειώθηκαν επίσης αρκετά περιστατικά καθυστερήσεων στην καταβολή των μισθών. Στους χώρους εργασίας με ισχυρή παρουσία συντεχνιών

πραγματοποιήθηκαν αρκετές απεργίες. Ωστόσο, ο κανόνας ήταν η διαπραγμάτευση της προσωρινότητας των διαφόρων περικοπών και η υπογραφή προσωρινών μνημονίων ή προσωρινών συλλογικών συμβάσεων προκειμένου να διασφαλιστεί ότι η εργατική υποχώρηση θα γινόταν με οργανωμένο τρόπο.

Οι διαπραγματεύσεις με την Τρόικα έλαβαν χώρα κατά το δεύτερο ήμισυ του 2012 και παρά την επίτευξη συμφωνίας στους φορολογικούς όρους του Μνημονίου Συναντίληψης μέχρι τον Νοέμβριο, η Τρόικα αποφάσισε να περιμένει την ολοκλήρωση της συγκέντρωσης στοιχείων για τον τραπεζικό τομέα που αναμενόταν τον Ιανουάριο του 2013 για να υπογράψει μια συνολική συμφωνία με τη νέα κυβέρνηση που θα αναλάμβανε τον Φεβρουάριο. Παρόλ' αυτά, η Βουλή των Αντιπροσώπων ψήφισε όλη την απαραίτητη νομοθεσία που αφορούσε τη φορολογική πτυχή του Μνημονίου και εφάρμοσε όλα τα μέτρα λιτότητας, με εξαίρεση τον αυξημένο φόρο ακίνητης περιουσίας, από τον Δεκέμβριο του 2012.

Τα μέτρα λιτότητας ήταν αυστηρά από κάθε ουσιαστική άποψη, ωστόσο διέφεραν από αυτά που υιοθετήθηκαν σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και ειδικά από το ελληνικό παράδειγμα εφόσον μόνο μερικά από αυτά είχαν διαρθρωτικό χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, οι επιβληθείσες διά νόμου αλλαγές στον τομέα της απασχόλησης συγκεντρώθηκαν στον κρατικό και ημικρατικό τομέα, αφού το σύστημα εθελοντικής συμμετοχής στις εργασιακές σχέσεις που επικρατεί στην Κύπρο έχει ως αποτέλεσμα οι συλλογικές συμβάσεις να μην ρυθμίζονται νομοθετικά (Γιαννακούρου, 2016). Για να είμαστε πιο συγκεκριμένοι, η κατάσταση στην αγορά εργασίας επιδεινώθηκε σημαντικά και οι εργαζόμενοι του ιδιωτικού τομέα υπέστησαν τις μεγαλύτερες απώλειες από την ύφεση (βλ. πιο κάτω), αλλά ταυτόχρονα διατηρήθηκε η δυνατότητα μελλοντικής διαπραγμάτευσης ορισμένων από αυτές τις περικοπές καθώς δεν υπήρξε επίσημη κατάργηση συλλογικών συμβάσεων (ΠΕΟ, 2017).

3. Η πολιτική συγκυρία της λιτότητας

Μετά το ατύχημα στο Μαρί, την οικονομική σχεδόν κατάρρευση που ακολούθησε με την τραπεζική κρίση και τη διαχείριση της και το Μνημόνιο Συναντίληψης με την Τρόικα, ο Χριστόφιας δεν ήταν σε θέση να υποβάλει υποψηφιότητα στις εκλογές του 2013. Το ίδιο το ΑΚΕΛ υπέστη αναπόφευκτα ζημιά όχι μόνο από το αντικομμουνιστικό κύμα² που επανεμφανίστηκε μετά

2. Το βασικό χαρακτηριστικό αυτού του αντικομμουνισμού ήταν ότι η «ανικανότητα» για την οποία κατηγορήθηκε ο Χριστόφιας ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την ιδεολογία και την πολιτική του. Η επανεμφάνιση αυτού του αντικομμουνισμού συντέλεσε στο να παραμείνουν υπεράνω κριτικής τόσο η ηγεσία του στρατού, παρόλο που είχε πιο άμεση ευθύνη για το ατύχημα στο Μαρί, όσο και ο Κυβερνήτης της Κεντρικής Τράπεζας, παρόλο που ήταν πιο άμεσα υπεύθυνος για την εξελισσόμενη κρίση στον τραπεζικό τομέα.

το ατύχημα στο Μαρί και την έντονη επιθετικότητα των ΜΜΕ, αλλά επίσης – κυρίως – από την ανικανότητα της κυβέρνησης να προσφέρει οποιανδήποτε άλλη εναλλακτική στα μέτρα λιτότητας που διαπραγματεύτηκε με την Τρόικα. Επέλεξε έναν πιο φιλελεύθερο υποψήφιο για τις προεδρικές εκλογές και μπόρεσε έτσι να αντέξει και να περιορίσει την εκλογική ζημιά που υπέστη. Όταν μετακινήθηκε στην αντιπολίτευση, το ΑΚΕΛ μπόρεσε να ενισχύσει τη ρητορική του κατά της λιτότητας, οργάνωσε ορισμένες διαδηλώσεις στους δρόμους και καταψήφισε αρκετά νομοσχέδια που σχετίζονταν με το Μνημόνιο. Ήγειρε μέχρι και ζήτημα παραμονής της Κύπρου στην Ευρωζώνη, αλλά μετά την απόρριψη από τα άλλα κόμματα, παραιτήθηκε από την πρόταση του. Το ΑΚΕΛ υπέστη κάποια περαιτέρω εκλογική υποχώρηση στις Ευρωεκλογές του 2014, αλλά διατήρησε τη θεσμική του δύναμη και κατάφερε να εκλέξει εκ νέου δύο από τους έξι βουλευτές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Η αντίδραση και των 5 κομμάτων προς το ΑΚΕΛ και την κυβέρνηση Χριστόφια ξεκίνησε πολύ πριν από το 2012, μέσα από την άσκηση κριτικής στο κόμμα σε πολλαπλά μέτωπα ταυτόχρονα: σκάνδαλα που αφορούσαν δημόσιους αξιωματούχους, την καταστροφική έκρηξη στο χωριό Μαρί, ακόμη ένα αδιέξοδο στο Κυπριακό Πρόβλημα, σε συνδυασμό με κατηγορίες για υπερβολικούς συμβιβασμούς της κυβέρνησης σε σημαντικά εθνικά θέματα, ένας υπερτροφικός δημόσιος τομέας για τον οποίο θα έπρεπε κατ'ακρίβεια να κατηγορηθούν προηγούμενες κυβερνήσεις, και η είσοδος της χώρας στο Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕFSF) σε μια εποχή που μαζικές διαμαρτυρίες κατά της λιτότητας λάμβαναν χώρα σε μεγάλο μέρος της υπόλοιπης νότιας Ευρώπης (Charalambous, 2014).

Μετά το τέλος της ιδιαίτερα δύσκολης διαδρομής του ΑΚΕΛ στην εκτελεστική εξουσία εκλέγηκε μια νέα δεξιά κυβέρνηση με επικεφαλής τον πρόεδρο του ΔΗΣΥ Νίκο Αναστασιάδη κατά τον δεύτερο γύρο των εκλογών του 2013, με ποσοστό ψήφου 57,5%³. Η αποχή των ψηφοφόρων έφτασε στα ψηλότερα επίπεδα από την ίδρυση της Δημοκρατίας, με περίπου 16,5% αποχή στον πρώτο γύρο και 18,5% στον δεύτερο. Η πολύ σημαντική πτώση της συμμετοχής των ψηφοφόρων στις σημαντικότερες εκλογές της χώρας συνοδεύτηκε και από ρεκόρ λευκών και άκυρων ψήφων, ενώ μεγάλος αριθμός

3. Αυτό το ποσοστό αντιπροσώπευε παρόλ' αυτά έναν χαμηλότερο πραγματικό αριθμό ψηφοφόρων από ό,τι το 53,4% που ψήφισε τον Χριστόφια το 2008.

νέων ψηφοφόρων δεν είχαν καν εγγραφεί. Η εκλογική συμπεριφορά, και ειδικότερα η ψήφος υπέρ ή κατά του κυβερνώντος κόμματος (ΑΚΕΛ) φαίνεται να επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από μια αναδρομική «κοινωνικοτροπική» αξιολόγηση της οικονομίας. Έτσι πολλοί ψήφοι που έχασε το ΑΚΕΛ μπορούν να συσχετιστούν με την επιδείνωση των οικονομικών συνθηκών (Kanol and Pirishis, 2017).

Οι προεδρικές εκλογές του 2013, πέραν της αλλαγής από μια αριστερή σε μια δεξιά κυβέρνηση και το μέτριο αποτέλεσμα του υποψήφιου του ΑΚΕΛ, Σταύρου Μαλά, ο οποίος έχασε από τον Αναστασιάδη στον δεύτερο γύρο, ανέδειξαν κι έναν νέο παράγοντα. Ο Γιώργος Λιλλήκας, βετεράνος πολιτικός και πρώην σύμμαχος του ΑΚΕΛ, καθιερώθηκε ως μια σημαντική προσωπικότητα στην πολιτική του κέντρου, προσελκύνοντας ψηφοφόρους από όλες τις παρατάξεις. Παρόλο που ήταν χωρίς αμφιβολία μέλος της πολιτικής και κοινωνικής ελίτ, ο Λιλλήκας υιοθέτησε ένα προφίλ κατά των κομμάτων, κατά της διαφθοράς, κατά του διαχωρισμού δεξιάς και αριστερής παράταξης και υπέρ του απλού πολίτη, που προσέλκυσε το 25% του εκλογικού σώματος. Ένα πρωτοφανές αποτέλεσμα, δεδομένου ότι υποστηρίχθηκε μόνο από την ΕΔΕΚ, το τέταρτο σε μέγεθος κόμμα.

Η διάσωση με ίδια μέσα που προβλεπόταν στο Μνημόνιο που συμφωνήθηκε τον Μάρτιο του 2013 προκάλεσε τεράστια κύματα σοκ μέσω της οικονομίας και αποτέλεσε ορόσημο όχι μόνο για την εξέλιξη της κρίσης στην Κύπρο αλλά και για τις εξελίξεις σε επίπεδο ΕΕ. Ήταν η πρώτη φορά που επιβλήθηκε στην Ευρωζώνη συμφωνία διάσωσης με ίδια μέσα και – σε περίπτωση που γινόταν αποδεκτή η αρχική συμφωνία – θα ήταν η πρώτη φορά που θα παραβιαζόταν ο κανόνας για εγγύηση των καταθέσεων μέχρι €100,000. Η αρχική συμφωνία προέβλεπε συνολικό κούρεμα όλων των λογαριασμών σε όλες τις τράπεζες στην Κύπρο ύψους 6,7% για τις πρώτες €100,000 και 9,9% για οποιοδήποτε ποσό πέραν των €100,000. Αυτό προκάλεσε σοβαρές αντιδράσεις οι οποίες εκφράστηκαν με διαμαρτυρίες και άλλες μορφές πίεσης στα κοινοβουλευτικά κόμματα τα οποία και την καταψήφισαν. Ακόμη και το κυβερνών κόμμα, ο ΔΗΣΥ, δεν ψήφισε υπέρ αυτής της συμφωνίας και απείχε, αντανακλώντας τους ταξικούς διαχωρισμούς των ψηφοφόρων του. Μετά από μια ακόμη βδομάδα διαπραγματεύσεων, κατά τη διάρκεια της οποίας οι τράπεζες παρέμειναν κλειστές, η νέα συμφωνία που επιτεύχθηκε μεταξύ της κυβέρνησης και της Τρόικα προέβλεπε το κλείσιμο της ήδη χρεοκοπημένης Λαϊκής Τράπεζας και την εξαγορά της από την Τράπεζα

Κύπρου, καθώς και τον περιορισμό της διάσωσης με ίδια μέσα στη νέα συγχωνευθείσα οντότητα σε όλους τους λογαριασμούς άνω των €100,000. Όλες οι καταθέσεις στη Λαϊκή Τράπεζα άνω των €100,000 ουσιαστικά χάθηκαν εντελώς, αφού η τελική εκκαθάριση των περιουσιακών της στοιχείων δεν αναμένεται να καλύψει και πολλά. Όλες οι καταθέσεις στην Τράπεζα Κύπρου άνω των €100,000 υπέστησαν κούρεμα 40% και μετατράπηκαν αναγκαστικά σε νέες μετοχές, αφού οι παλιές μετοχές της Τράπεζας Κύπρου έχασαν την αξία τους.

Η εξέλιξη αυτή έφερε μια κάποια ανακούφιση στο μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της Κύπρου και εμπόδισε παράλληλα την κλιμάκωση της απώλειας εμπιστοσύνης στο τραπεζικό σύστημα σε όλη την Ευρώπη. Κατ' ακρίβειαν, μετά από σύντομο χρονικό διάστημα, η ΕΕ ενίσχυσε τη νομική βάση των κρατικών εγγυήσεων για λογαριασμούς κάτω των €100,000. Παρόλ' αυτά, ο αντίκτυπος της διάσωσης με ίδια μέσα δεν περιορίστηκε μόνο σε όσους κατείχαν μετοχές, ομόλογα και λογαριασμούς άνω των €100,000 στις δύο συστημικές τράπεζες της Κύπρου. Οι ζημιές που υπέστησαν πολλές επιχειρήσεις είχαν ως αποτέλεσμα περαιτέρω περικοπές μισθών και μείωση των διαθέσιμων θέσεων εργασίας. Όσον αφορά τις καταθέσεις, η ζημιά δεν περιορίστηκε στη μεσαία τάξη αφού πολλά Ταμεία Πρόνοιας και Συντάξεων επίσης υπέστησαν απώλειες. Επιπλέον, οι έλεγχοι των κεφαλαίων δημιούργησαν πρόσθετα προβλήματα ρευστότητας που είχαν ως αποτέλεσμα την περαιτέρω επιβράδυνση της οικονομικής δραστηριότητας.

Σε κοινωνικό επίπεδο, η αβεβαιότητα που κυριαρχούσε και το αίσθημα ανασφάλειας που πλανιόταν ήδη για αρκετούς μήνες δημιούργησαν συνθήκες σοκ, με αποκορύφωμα τις δύο βδομάδες κατά τις οποίες οι τράπεζες παρέμειναν κλειστές. Εκτός από την πρακτική δυσκολία και τις πραγματικές οικονομικές συνέπειες που ήταν αισθητές σε πολλές εκατοντάδες ανθρώπων, το κοινωνικό σοκ που προκάλεσε η διαδικασία των γεγονότων της διάσωσης με ίδια μέσα δεν μπορεί να υπερεκτιμηθεί. Σε πολλούς θύμισε εικόνες από τον πόλεμο του 1974 και αυτό δεν αφορούσε μόνο τους απλούς πολίτες, αλλά αποτέλεσε αντικείμενο συζήτησης από πολιτικούς και αναλυτές, δημοσιογράφους και ειδικούς. Για κάποιους μήνες, διάφορες απόψεις που θεωρούντο προηγουμένως περιθωριακές, όπως η «έξοδος από την Ευρωζώνη» ή «η απομάκρυνση από το οικονομικό μοντέλο που βασίζεται στις υπηρεσίες» ήρθαν στο προσκήνιο της δημόσιας συζήτησης.

Οι Ευροεκλογές του 2014 ήταν οι πρώτες εκλογές μετά το σοκ και έδωσαν την ευκαιρία σε κάποια νέα άτομα, με ή χωρίς εναλλακτικές ιδέες, να προσπαθήσουν να εισχωρήσουν και να διαμορφώσουν το πολιτικό σύστημα. Οι συγκεκριμένες εκλογές μπορούν συγκαταλεχθούν ανάμεσα στις πιο αιγιματικές αναμετρήσεις στην ιστορία των εκλογών δευτερεύουσας σημασίας. Το κυβερνών κόμμα, ο Δημοκρατικός Συναγερμός (ΔΗΣΥ), δεν τιμωρήθηκε, παρά το σκληρό οικονομικό περιβάλλον στη χώρα και οι ψήφοι διαμαρτυρίας επηρέασαν περισσότερο την αντιπολίτευση. Αντίθετα, το κυβερνών κόμμα αύξησε τα ποσοστά του. Οι Ευροεκλογές στην Κύπρο αντικατόπτριζαν μια «περίοδο μέλιτος» για το κυβερνών κόμμα και οι τάσεις ευθυγραμμίστηκαν με την άνευ προηγουμένου πολιτική και δημοσιογραφική εχθρότητα προς την προηγούμενη αριστερή κυβέρνηση, η οποία σαφώς επηρέασε σε κάποιο βαθμό την ψηφοφορία.

Παρόλ' αυτά, σε πραγματικούς αριθμούς, οι τέσσερις βασικοί πυλώνες του κομματικού συστήματος, το ΑΚΕΛ, ο ΔΗΣΥ, το ΔΗΚΟ και η ΕΔΕΚ, έχασαν χιλιάδες ψήφους, με την ΕΔΕΚ να επηρεάζεται ιδιαίτερα αρνητικά. Οι εκλογές αυτές έπαιξαν τον δικό τους ρόλο στην ενίσχυση ή την εδραίωση της αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο κεντρικών κομμάτων ΕΔΕΚ και ΔΗΚΟ, στο οποίο ακολούθησαν στη συνέχεια αλλαγές στην ηγεσία και τη σύνθεση των κύριων οργάνων λήψης αποφάσεων. Ο Γιώργος Λιλλήκας αναδείχθηκε σημαντικός παράγοντας στις εκλογές του 2014 αφού το νεοσύστατο τότε κόμμα του, η Συμμαχία Πολιτών, έλαβε το εντυπωσιακό ποσοστό του 6,8%, κερδίζοντας ψήφους από την αριστερά, τη δεξιά και το κέντρο. Η άκρα δεξιά πέτυχε αποτελέσματα πολλαπλάσια των δημοσκοπήσεων του 2009, ανεβαίνοντας από 0,2 σε 2,7%. Οι εκλογές αυτές ήταν, κατά κάποιον τρόπο, η αποκάλυψη για την άκρα δεξιά, σηματοδοτώντας την πιθανή είσοδο της στο εθνικό κοινοβούλιο στο όχι και τόσο μακρινό μέλλον. Αντίθετα, η δικαιοδική πλατφόρμα ακροαριστερής ιδεολογίας ΔΡΑΣΗ-ΕΥΛΕΜ περιορίστηκε στο 0,9%. Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαίωσε τη διαχρονική ανικανότητα δημιουργίας μιας εναλλακτικής επιλογής στο ΑΚΕΛ και αντιμετώπισης του ιστορικού οργανωτικού του πλεονεκτήματος. Ωστόσο, το αποτέλεσμα που πέτυχε η ΔΡΑΣΗ-ΕΥΛΕΜ πιθανόν να ήταν απόρροια της δικής της στρατηγικής, δεδομένου ότι δεν υπήρξε σαφής διάκριση μεταξύ της ομάδας αυτής και του ΑΚΕΛ, με την απουσία κάθε πολεμικής ενάντια στην καθιερωμένη αριστερά.

Η προσέλευση στις κάλπες μειώθηκε πέραν του 30% σε σύγκριση με τις βουλευτικές εκλογές του 2011 και κατά

16% περίπου σε σύγκριση με τις Ευροεκλογές του 2009, γεγονός που αντικατοπτρίζει τη συνέχιση μιας σταθερά καθοδικής πορείας. Η αυξανόμενη απάθεια, όπως εκδηλώνεται στην εκλογική συμπεριφορά, υποδεικνύει ότι οι ψηφοφόροι μπορεί να απέχουν ειλικρινά, εκφράζοντας την πραγματική τους απογοήτευση για όλες τις εναλλακτικές που προσφέρονταν. Η απόφαση για ψήφο ή αποχή καθοδηγήθηκε από στάσεις ενάντια τόσο στα εγχώρια όσο και στα ευρωπαϊκά/διεθνή θεσμικά όργανα. Έτσι, το αποτέλεσμα των Ευροεκλογών αντιπροσώπευε εν μέρει τη στάση των Κυπρίων προς την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και την Ευρωπαϊκή ενσωμάτωση, γεγονός που υποδηλώνει με τη σειρά του ότι τα κριτήρια των ψηφοφόρων δεν ήταν αποκλειστικά εθνικά ή τοπικά (Charalambous et al., 2015).

4. Το τέλος της περιόδου έκτακτης ανάγκης

Καθώς η Κύπρος επέστρεψε σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης με μέτρια μείωση της ανεργίας και, κυρίως, καθώς ο μηχανισμός στήριξης της Τρόικα επρόκειτο να λήξει ήδη πριν το 2016, άρχισε να γίνεται λόγος για το «τέλος της κρίσης» (Persianis, 2015). Οι αξιωματούχοι της κυβέρνησης βιάστηκαν, ωστόσο, να συμπληρώσουν ότι παρόλο που αποφύγαμε τον κίνδυνο οικονομικής κατάρρευσης, χρειάζεται προσοχή και για να ξεπεράσουμε τελείως την κρίση «οι μεταρρυθμίσεις πρέπει να συνεχιστούν». Τέτοιες δηλώσεις, συστηματικές και εμφατικές, έχουν δύο διαστάσεις: Η μια υποδηλώνει παραδοχή ότι η πραγματική οικονομία ήταν ακόμη υπανάπτυκτη, όπως μπορούσαν πολλοί από τους υποστηρικτές της κυβέρνησης να βιώσουν στο επαγγελματικό και οικογενειακό τους περιβάλλον. Η άλλη διάσταση έγκειται στην εκμετάλλευση της κρίσης και της αδυναμίας της αριστεράς, αποσκοπώντας στην επιβολή κάποιας μορφής μόνιμης λιτότητας, με νομοθετήματα που ευνοούν τη μεγαλύτερη ευελιξία στη λειτουργία της ιδιωτικής αγοράς προς όφελος των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, μέσα από σημαντικές επενδύσεις στο εμπόριο. Τα κόμματα της αντιπολίτευσης επεσήμαναν τις συνθήκες που επικρατούν σε κοινωνικό επίπεδο, όπως η αύξηση της φτώχειας και των ανισοτήτων, η μετανάστευση και η επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου, με σκοπό να αντικρούσουν τη ρητορική της κυβέρνησης για «ιστορία επιτυχίας» και να προωθήσουν τη θέση «ευημερία των αριθμών και όχι των ανθρώπων». Είναι προφανές ότι υπήρξε σταθεροποίηση στην οικονομία και τέλος στην ύφεση μέσω της επιστροφής σε θετικούς

Πίνακας 2: Εργαζόμενοι και άνεργοι ανά έτος

	2012	2014	2016	2017*
Αριθμός εργαζομένων	385 227	362 741	363 060	379 842
Αριθμός ανέργων	51 515	69 547	54 010	44 965

Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Κυπριακή Στατιστική Υπηρεσία. Για το 2017, οι αριθμοί αποτελούν εκτιμήσεις βασισμένες στο δεύτερο εξάμηνο.

Πίνακας 3: Μετανάστευση ανά έτος

	Κύπριοι	Υπήκοοι ΕΕ και τρίτων χωρών	Σύνολο
2012	1050	17 055	18 105
2013	3579	21 648	25 227
2014	2106	22 048	24 154
2015	1025	16 158	17 183

ΠΕΟ (2017) με βάση στοιχεία της Κυπριακής Στατιστικής Υπηρεσίας.

ρυθμούς ανάπτυξης όσον αφορά το ΑΕΠ. Παρόλ' αυτά, η μέχρι σήμερα βελτίωση του βιοτικού επιπέδου της συντριπτικής πλειοψηφίας του πληθυσμού υπήρξε περιορισμένη και παρά την ελαφριά ανάκαμψη σε ορισμένους κοινωνικοοικονομικούς τομείς, η κυπριακή κοινωνία το 2017 υστερεί κατά πολύ συγκριτικά με το 2009. Η δημιουργία της ρητορικής «η Κύπρος ως ιστορία επιτυχίας» μπορεί να βασιστεί μόνο σε μια επιλεκτική χρήση των αθροιστικών οικονομικών δεικτών και όχι σε μία γενικευμένη εικόνα.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η μείωση της ανεργίας πρέπει να εξεταστεί σε σχέση και με τη μείωση της απασχόλησης από το 2012. Παρά το ότι μετά το 2014 παρατηρείται μια προοδευτική τάση μείωσης της ανεργίας, η μείωση καθίσταται λιγότερο εντυπωσιακή αν μελετήσει κανείς τους πραγματικούς αριθμούς αντί τα ποσοστά. Γίνεται ακόμη λιγότερο εντυπωσιακή αν λάβουμε υπόψη ότι η μερική απασχόληση – κατά κύριο λόγο ακούσια – αυξήθηκε την υπό εξέταση περίοδο από 10,7% σε 14,3% ενώ η Κύπρος παραμένει πρώτη στην ΕΕ σε ποσοστά ακούσιας εργασίας ορισμένου χρόνου (17,1%). Παρόλο που είναι αλήθεια ότι ο φόβος για επικείμενη οικονομική κατάρρευση δεν υφίσταται πλέον και η γενικότερη εργασιακή ανασφάλεια του 2013–2014 έχει κάπως μετριαστεί για ένα σημαντικό ποσοστό του εργαζόμενου πληθυσμού, οι μισθοί δεν επανήλθαν, η σχετική φτώχεια αυξήθηκε, το ίδιο και η ανισότητα των εισοδημάτων. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας, η ανισότητα

των εισοδημάτων στην Κύπρο, όπως μετρήθηκε με τον συντελεστή Gini, παρέμεινε το 2016 πολύ ψηλά, στο 32,1%. Η Κύπρος κατέγραψε τη μεγαλύτερη στην ΕΕ αύξηση σε ό,τι αφορά την ανισότητα από το 2008 ενώ το 2016, το 28,9% του πληθυσμού αντιμετώπιζε τον κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Περίπου 10,600 οικογένειες συνέχισαν το 2015 να εξασφαλίζουν το φαγητό τους από τα δημόσια φιλανθρωπικά «κοινωνικά παντοπωλεία». Το 2016, η Κύπρος ήταν η κοινωνία της ΕΕ με τις μεγαλύτερες ανισότητες όσον αφορά τα εισοδήματα μετά τη Λετονία και τη Λιθουανία.

Αυτό είναι αποτέλεσμα της μετανάστευσης – περιλαμβανομένων αρκετών χιλιάδων υπηκόων ΕΕ και τρίτων χωρών – που προκάλεσε η κρίση και είχε ως αποτέλεσμα την καθαρή μείωση του πληθυσμού.

Η κρίση είχε παράλληλα ως αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση του αριθμού των εγγεγραμμένων εταιρειών αφού πολλές κατέστησαν αδρανείς και διαγράφηκαν ενώ υπήρξαν επίσης πολλές πτωχεύσεις και εθελοντικές διαλύσεις εταιρειών. Η μειωμένη τάση ανάπτυξης της επιχειρηματικής δραστηριότητας αντικατοπτρίζεται κυρίως στη μεγάλη πτώση του αριθμού των νεοσύστατων εταιρειών.

Πίνακας 4: Εγγεγραμμένες και νεοσύστατες εταιρείες, πτωχεύσεις και κλείσιμο επιχειρήσεων

	2010	2012	2014	2016	2017*
Συνολικός αριθμός εγγεγραμμένων εταιρειών	237 372	269 345	251 748	208 493	214 757
Αριθμός νεοσύστατων εταιρειών	19 278	17 999	11 169	13 645	9 556
Πτωχεύσεις και εθελοντικές διαλύσεις εγγεγραμμένων εταιρειών	921	1 277	1 837	2 532	1 907

Εφορος Εταιρειών. Τα στοιχεία για το 2017 αναφέρονται στην περίοδο μέχρι τις 30/9/2017.

Οι βουλευτικές εκλογές του 2016, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κυριολεκτικά αμέσως μετά τη λήξη του Μνημονίου Συναντίληψης μεταξύ της Κυπριακής Δημοκρατίας και της Τρόικα, αποτέλεσαν σημαντικό δείκτη της επιρροής της κρίσης και της διαχείρισής της στο πολιτικό σύστημα. Τα αποτελέσματα των εκλογών του 2016, όπως φαίνονται στον Πίνακα 5, σηματοδότησαν μια κατάσταση ρευστότητας και επανευθυγράμμισης. Το κυβερνών δεξιό κόμμα, ο ΔΗΣΥ, θα μπορούσε να υπερηφανευτεί για επαρκή νομιμοποίηση των πολιτικών λιτότητάς του από το 2013, αν μη τι άλλο λόγω του ότι συγκριτικά με άλλα κόμματα της κεντροαριστεράς και της κεντροδεξιάς που εφάρμοσαν μέτρα λιτότητας στην νότια Ευρώπη μετά το 2008, εξασφάλισε καλά αποτελέσματα στις εκλογές. Επωφελούμενο από τη λήξη του Μνημονίου, το κόμμα διεκδίκησε νίκη στις εκλογές με επιχείρημα την οικονομική επιτυχία κατά τη διάρκεια της μέχρι τότε θητείας του.

Το ΑΚΕΛ τιμωρήθηκε για δεύτερη φορά (η πρώτη ήταν στις Ευροεκλογές του 2014) για την αντιδημοτικότητα της κυβέρνησης Χριστόφια (2008–2013) και ενδεχομένως επίσης για την απαρχή της λιτότητας. Ο ΔΗΣΥ έχασε δύο έδρες και το ΑΚΕΛ τρεις. Η ΕΔΕΚ έχασε το ένα τρίτο σχεδόν του πραγματικού ποσοστού της και δύο από τις πέντε έδρες της. Παρόλο που το κεντρώο κόμμα, το ΔΗΚΟ, έχασε λιγότερο από τα άλλα «τρία μεγάλα κόμματα», διατήρησε τις εννέα έδρες του και ισχυρίστηκε «νίκη». Και τα τέσσερα κόμματα που αποτελούσαν μέχρι τότε τους βασικούς πυλώνες του κομματικού συστήματος την περίοδο μετά το 1974, υπέστησαν απώλειες δεκάδων χιλιάδων ψήφων από το 2011 και έχασαν σχεδόν 100,000 ψήφους συγκριτικά με τις προηγούμενες βουλευτικές εκλογές.

Μεγάλος νικητής των εκλογών αναδείχθηκε το ΕΛΑΜ, το ακροδεξιό κόμμα που ιδρύθηκε το 2008 και διατηρεί στενούς δεσμούς με την ελληνική Χρυσή Αυγή, μάλιστα ιδρύθηκε αρχικά ως παράρτημά της. Αυτή είναι η δεύτερη βασική αλλαγή στο κομματικό σύστημα. Το ΕΛΑΜ

υπερτριπλασίασε τα ποσοστά του και υπερδιπλασίασε τους πραγματικούς αριθμούς του, προσελκύνοντας τόσο αυτούς που τοποθετούνται ακροδεξιά όσον αφορά τα εθνικά ζητήματα όσο και αυτούς που επέλεξαν το ΕΛΑΜ ως εναλλακτική ή ψήφο διαμαρτυρίας στη διαφθορά, το πολιτικό κατεστημένο και τη λιτότητα.

Το ΕΛΑΜ επωφελήθηκε από έναν μεγαλύτερο κατακερματισμό των ψήφων που επηρέασε κυρίως το κέντρο του πολιτικού φάσματος, παρά την πρόσφατη αύξηση του εκλογικού μέτρου από 1,08% σε 3,60%. Εάν συμπεριλάβουμε και τους Οικολόγους, τότε επί του παρόντος «το κέντρο» ή ο «ενδιάμεσος χώρος» καταλαμβάνεται από πέντε πολιτικά κόμματα, τα οποία τυγχάνει να έχουν όλα αρκετά εθνικιστική ιδεολογία. Υπάρχουν, λοιπόν, έξι τουλάχιστον κόμματα (μαζί με το ΕΛΑΜ), με συνολικά 130,000 ψήφους περίπου, τα οποία τοποθετούνται άμεσα ή έμμεσα ενάντια στη λύση του Κυπριακού Προβλήματος στη βάση της διζωνικής, δικοινοτικής ομοσπονδίας.

Η αποχή κατέγραψε επίπεδα ρεκόρ 33,6% και οι συγκεκριμένες εκλογές είχαν τη χαμηλότερη προσέλευση σε βουλευτικές εκλογές στην ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Αλλά τα αποτελέσματα τεκμηρίωσαν επίσης μια γρήγορη επιδείνωση της εκλογικής προσέλευσης που άρχισε μετά το 2001 και συνέχισε με μία αύξηση 13% (ένας στους οκτώ που ψήφισαν το 2011 δεν ψήφισε το 2016). Υπάρχει σαφές θέμα κρίσης εκπροσώπησης. Εάν λάβουμε υπόψη ότι περισσότεροι από 30,000 νέοι ψηφοφόροι δεν εγγράφηκαν στους εκλογικούς καταλόγους, τότε στην παρούσα φάση, μόνο περίπου το 60% του πληθυσμού με δικαίωμα ψήφου αντιπροσωπεύεται από την εκλογική διαδικασία στη βουλή.

Δεν θα πρέπει να δίνεται υπερβολική έμφαση στην αλλαγή με την έννοια ότι δεν είναι απεριόριστη. Ο διπολισμός εξακολουθεί να είναι ουσιαστικός και σημαντικό μέρος των απωλειών του ΑΚΕΛ διοχετεύθηκε στην αποχή και όχι

Πίνακας 5: Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών της Κυπριακής Δημοκρατίας (2011–2016)

Κόμμα	2016			2011		
	Ψήφοι	%	Έδρες	Ψήφοι	%	Seats
ΔΗΣΥ – Δημοκρατικός Συναγερμός	107 825	30,7%	18	138 682	34,3%	20
ΑΚΕΛ – Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού	90 204	25,7%	16	132 171	32,7%	19
ΔΗΚΟ – Δημοκρατικό Κόμμα	50 923	14,5%	9	63 763	15,8%	9
ΕΔΕΚ – Κίνημα Σοσιαδημοκρατών	21 732	6,2%	3	36 113	8,9%	5
Συμμαχία Πολιτών	21 114	6,0%	3	–	–	–
Αλληλεγγύη*	18 424	5,2%	3	15 711	3,9%	2
Οικολόγοι	16 909	4,8%	2	8 960	2,2%	1
ΕΛΑΜ – Εθνικό Λαϊκό Μέτωπο	13 041	3,7%	2	5 354	1,1%	–
Άλλα	11 217	3,2%	–	4 823	1,19%	–
Άκυρα/λευκά ψηφοδέλτια (πραγματικοί αριθμοί και %)	11 153		3,1%	13 670		3,3%
Αποχή (πραγματικοί αριθμοί και %)	180 664		33,6%	113 216		21,3%
Εγγεγραμμένοι ψηφοφόροι		543 186			531 463	

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών. Τα στοιχεία του 2011 για την Αλληλεγγύη αναφέρονται σε στοιχεία του ΕΥΡΩΚΟ, του κόμματος από το οποίο προήλθε.

σε άλλα κομματικά σχήματα. Ακόμη σημαντικότερο είναι το γεγονός ότι πολιτικοί του κατεστημένου εξακολουθούν να αποτελούν μακράν την πλειοψηφία στη νέα βουλή. Είτε ανήκουν σε παλιό είτε σε καινούριο κόμμα, αριστερό ή δεξιό, οι έμπειροι και κομματικοί πολιτικοί ήταν η δημοφιλέστερη επιλογή αυτών που ψήφισαν στις εκλογές.

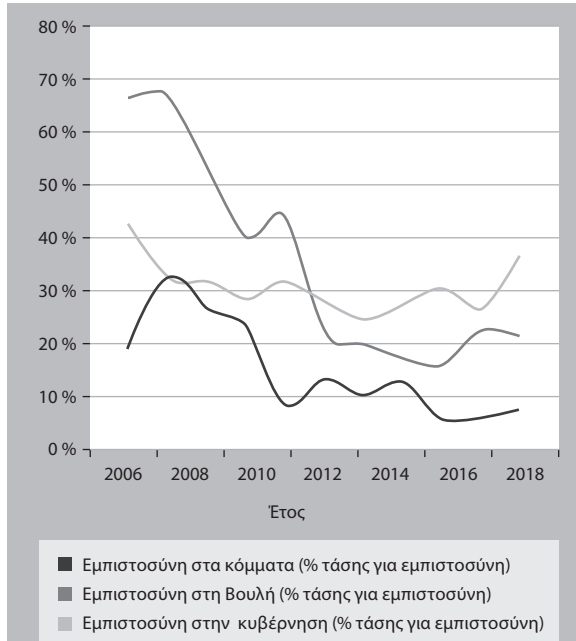
Μέχρι το 2017, διαφαίνονται και στην Κυπριακή Δημοκρατία κάποιες δημοφιλείς τάσεις που αντικατοπτρίζουν το ευρύτερο ευρωπαϊκό τοπίο σε ό,τι αφορά την πολιτική συμπεριφορά. Πέραν της αποχής, αναδύεται ένα γενικότερο αίσθημα δυσπιστίας προς την πολιτική, που αφορά κυρίως το σύνολο των πολιτικών κομμάτων και τη Βουλή και κατά δεύτερο λόγο την εθνική κυβέρνηση. Ενώ τα χαμηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης στην πολιτική εκφράζονται προς τα κόμματα, η μεγαλύτερη μείωση από την απαρχή της κρίσης καταγράφεται στην εμπιστοσύνη προς τη Βουλή (Σχ. 3). Η εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση, χωρίς να υπόκειται σε σημαντικές διακυμάνσεις, εξακολουθεί ωστόσο να παραμένει σταθερά κάτω από το 40%. Γενικά, εκδηλώνεται μια κρίση νομιμότητας. Η τάση είναι εμφανής πριν από την απαρχή της λιτότητας και συνεπώς δεν οφείλεται αποκλειστικά σε οικονομικές ανησυχίες, αλλά υποδηλώνει κι ένα έλλειμμα δημοκρατικής εκπροσώπησης με βαθύτερες αιτίες από την επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου.

Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι κύριο κοινωνικό γνώρισμα της περιόδου της κρίσης είναι περισσότερο η πολιτική απάθεια παρά η κοινωνική αντιπαράθεση ή κινητοποίηση. Σε αντιπαράθεση ενεπλάκησαν σε κάποιο βαθμό κυρίως συντεχνίες συγκεκριμένων κλάδων αντί ομάδες πολιτών και κοινωνικά κινήματα. Παρά την πολύχρονη διάρκεια της κρίσης, δεν υπήρξαν στην ουσία μαζικές διαμαρτυρίες στην Κύπρο, ενώ στις διαδηλώσεις συμμετέχουν κατά κύριο λόγο αποκλειστικά όσοι επηρεάζονται άμεσα από συγκεκριμένα μέτρα πολιτικής. Συνεπώς, το αίσθημα της διατομεακής αλληλεγγύης είναι απόν από το κυπριακό μοτίβο των κοινωνικών κινητοποιήσεων. Η απογοήτευση από τους πολιτικούς ευθυγραμμίστηκε με την απογοήτευση από την πολιτική στο σύνολό της, η οποία έφτασε να θεωρείται πεδίο ανικανότητας και διαφθοράς. Καθώς οι πολίτες, και ιδιαίτερα οι νέοι, έχαναν την εμπιστοσύνη τους στους θεσμούς και την πολιτική διεργασία, ενισχύθηκε η αδιαφορία και οι κυνισμός. Αυτή η διαδικασία αποξένωσης από την πολιτική ίσως να υπήρξε πιο έντονη ανάμεσα σε όσους δεν προέρχονταν από οικογένειες παραδοσιακών ψηφοφόρων συγκεκριμένων κομμάτων, ωστόσο τα αυξανόμενα επίπεδα αποχής υποδηλώνουν ότι και οι παραδοσιακοί ψηφοφόροι είναι πολύ δυσαρεστημένοι με την πολιτική διεργασία στο σύνολό της, «απομυθοποιώντας» κόμματα,

με την έννοια ότι χάθηκε ο προηγούμενος ψυχολογικός δεσμός με έναν οργανωμένο πολιτικό χώρο.

Σχεδιάγραμμα 1: Πολιτική εμπιστοσύνη στην Κυπριακή Δημοκρατία (2007–2017)

*Ευροβαρόμετρο (άνοιξη/καλοκαίρι)

Ταυτόχρονα, το πολιτικό και ιδεολογικό κενό που δημιουργήθηκε ως αποτέλεσμα της απαξίωσης και της απόσυρσης, επέτρεψε την ανάδυση πιο απλοϊκών εξηγήσεων και λαϊκιστικών τάσεων. Η άνοδος του λαϊκισμού στην Κύπρο της κρίσης ακολούθησε, από ορισμένες απόψεις, το ευρωπαϊκό μοτίβο, ωστόσο δεν ήταν ούτε τόσο θεαματική ούτε το ίδιο ικανή να επιφέρει θεμελιώδεις αλλαγές στην υφιστάμενη πολιτική δυναμική. Όπως και να 'χει, οι πολιτικοί της ακροδεξιάς και του «κέντρου» ικανοποιούν τη βασική προϋπόθεση του λαϊκισμού υπό την εγγενή ελληνοκυπριακή έννοια του όρου, που χρησιμοποιείται για να αποκαλύψει μια ταυτότητα δημαγωγίας, μιας ρητορικής που στερείται πολιτικού ή στρατιωτικού προγραμματισμού. Ανάμεσα στις διαχρονικές και πολλαπλές εκδηλώσεις ενός δημαγωγικού ρητορικού στυλ στην Κυπριακή Δημοκρατία – κολακεία των πολιτών, απόσχιση ευθύνης, αποφυγή οποιουδήποτε στοχασμού και αυτοκριτικής – ξεχωρίζει η μορφή όχι μόνο του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου του ίδιου, πρώτου Προέδρου μετά την ανεξαρτησία, αλλά και διαδόχων του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο και κληρικών που πρόδηλα παρεμβαίνουν στην πολιτική, καθώς και η κληρονομία

πολλών πολιτικών αρχηγών, από την αριστερά μέχρι τη δεξιά, περιλαμβανομένων του Βάσου Λυσσαρίδη (επί χρόνια ηγέτη της ΕΔΕΚ) και του Σπύρου Κυπριανού (επί χρόνια ηγέτη του ΔΗΚΟ και πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας από το 1977 έως το 1988).

Οι δύο αυτές ηγετικές προσωπικότητες της ελληνοκυπριακής πολιτικής σκηνής, ο Κυπριανού και ο Λυσσαρίδης μεταξύ άλλων, αναδείχθηκαν σε προσωπικότητες όχι γιατί χάραξαν μια πρωτότυπη πολιτική στρατηγική ή ανέπτυξαν μια καινοτόμο θεωρητική άποψη επί κοινωνικών και πολιτικών ζητημάτων, αλλά στη βάση των εκκλήσεων με υπόβαθρο την ταυτότητα για τον δίκαιο αγώνα των Ελληνοκυπρίων και τη μοχθηρότητα της τουρκικής αδιαλλαξίας στις προσπάθειες επίλυσης του Κυπριακού Προβλήματος. Ακόμη και ο Γλαύκος Κληρίδης, ο ιστορικός ηγέτης της δεξιάς, γνωστός για τη μετριοπάθεια και τον πραγματισμό του, είχε περιστασιακά τις δικές του στιγμές λαϊκισμού, τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια της προεδρίας του. Έτσι, σημερινοί ηγέτες όπως ο Νικόλας Παπαδόπουλος, η Ελένη Θεοχάρους, ο Μαρίνος Σιζόπουλος και ο Γιώργος Περδίκης, των οποίων τα κόμματα έχουν σήμερα συμμαχήσει προς υποστήριξη της υποψηφιότητας του ηγέτη του ΔΗΚΟ για την προεδρία, συνεχίζουν στην ουσία μια παγιωμένη παράδοση εθνολαϊκισμού, αντί να συγκροτούν μια νέα εξέλιξη. Στον βαθμό που όλοι αυτοί οι παράγοντες κατηγορούν έναν εθνικό εχθρό στο όνομα του «κυπριακού λαού», του «Κυπριακού Ελληνισμού» ή των «Ελληνοκυπρίων», συνδυάζουν τις εθνικές με τις λαϊκιστικές εκκλήσεις (βλ. Madrid 2012, σελ. 8) χωρίς ωστόσο να υιοθετούν μια στάση ενάντια στο κατεστημένο, εφόσον οι πλείστοι από αυτούς είναι κατά κύριο λόγο πολιτικοί του κατεστημένου και βασικοί θεσμικοί παράγοντες.

Ταυτόχρονα, οι πιο απερίφραστες εκδηλώσεις σύγχρονης λαϊκιστικής πολιτικής στην Κύπρο – που ευθυγραμμίζονται με το ευρύτερο ευρωπαϊκό σκηνικό – εντοπίζονται σήμερα στην άκρα δεξιά του πολιτικού φάσματος, ενός πολιτικού χώρου που θυμίζει μόνο εν μέρει τις αντιμακαριακές και άλλες αυταρχικές και υπερεθνικιστικές δυνάμεις του 1960 και του 1970. Το ΕΛΑΜ, το ακροδεξιό κόμμα που συστάθηκε το 2008 και εξασφάλισε το 2016 δύο έδρες στη Βουλή, αποτελεί σήμερα το πλέον αντιπροσωπευτικό παράδειγμα λαϊκισμού στην Κυπριακή Δημοκρατία, τόσο εντός όσο και εκτός του πλαισίου που αφορά το Κυπριακό Πρόβλημα. Ως υπερεθνικιστικό ακροδεξιό κόμμα, το ΕΛΑΜ έχει αξιοποιήσει την επιδείνωση των κοινωνικών συνθηκών και το ρευστό πολιτικό περιβάλλον της μετά

την κρίση περιόδου με όλους τους τρόπους που είναι γνωστοί από χώρες όπως η Γαλλία, η Ελλάδα, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ολλανδία. Στο ρεπερτόριό του συναντά κανείς αυτούς που κατανοούμε αποκλειστικά («Ελληνες της Κύπρου»), την ελίτ (τόσο εντός όσο και εκτός), την έντονη αναγνώριση της πολιτικής απαξίωσης καθώς και την επείγουσα έκκληση για «ζύπνημα» εν μέσω της σήψης.

Παρόλο που ο βασικός ιδεολογικός εχθρός που δικαιολογεί την ταυτότητα του κόμματος είναι ο εθνικός (δηλαδή Τουρκία και Τουρκοκύπριοι), η ρητορική κατά του πολιτικού κατεστημένου αποτελεί σήμερα το βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του ΕΛΑΜ ανάμεσα στους Ελληνοκύπριους εθνικιστές. Σύμφωνα με τη ρητορική του, ο εχθρός του έθνους συσχετίζεται σαφέστερα μ'ένα ευρύτερο πλαίσιο ελιτιστικής και ολιγαρχικής συμπεριφοράς εκ μέρους ξένων δυνάμεων και οργανώσεων εις βάρος των επιθυμιών του λαού. Στο πνεύμα του λαϊκισμού, το ΕΛΑΜ θεωρεί ότι οι ελίτ είναι διεφθαρμένες και ανίκανες, αλλά κυρίως ότι εργάζονται ενάντια στα συμφέροντα του λαού, τον οποίον οι λαϊκιστές ισχυρίζονται ότι εκπροσωπούν. Στο εσωτερικό μέτωπο, οι ελίτ εντοπίζονται σε όλο το φάσμα των βασικών πυλώνων του κομματικού συστήματος, του κράτους και των μέσων ενημέρωσης, ενώ στο εξωτερικό εκδηλώνονται μέσα από χειριστικές, ιδιοτελείς παρεμβάσεις ξένων χωρών στις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας, υποδηλώνοντας διαδοχικές παραβιάσεις και απειλές κατά της εθνικής (και κατ'επέκταση εθνικιστικής) κυριαρχίας.

5. Ιδιωτικοποιήσεις, μεταρρύθμιση της δημόσιας υπηρεσίας και Γενικό Σχέδιο Υγείας (ΓΕΣΥ)

Λόγω της μορφής της κυπριακής κρίσης, η οποία αποτελεί στην ουσία τραπεζική κρίση που εξελίχθηκε σε κρίση δημόσιου χρέους και όχι μια κρίση που είχε ως αίτια το δημοσιονομικό έλλειμμα και το δημόσιο χρέος, υπήρξαν σημαντικές διαφορές στην αντιμετώπισή της σε σύγκριση με άλλες νοτιοευρωπαϊκές χώρες όπως, για παράδειγμα, η Ελλάδα. Η Τρόικα εισηγήθηκε βέβαια ανάλογες δέσμες μέτρων κρατικών μεταρρυθμίσεων, κάποιες από τις οποίες τέθηκαν στη συνέχεια ως προϋποθέσεις, ωστόσο δόθηκε έμφαση στη μεταρρύθμιση του τραπεζικού τομέα παρά στη μεταρρύθμιση του κράτους. Οι ιδιωτικοποιήσεις, για παράδειγμα, προτάθηκαν αρχικά ως πιθανό μέσο κάλυψης του δημόσιου χρέους, και αργότερα κατέστη υποχρεωτική η αλλαγή του νομικού καθεστώτος (που θα επέτρεπε την ιδιωτικοποίηση). Ωστόσο, η ίδια η απόφαση κατά πόσον

και σε ποιο βαθμό θα ιδιωτικοποιούντο οργανισμοί κοινής ωφελείας παρέμεινε ανοικτή. Κατά παρόμοιο τρόπο, η μεταρρύθμιση της δημόσιας υπηρεσίας και η εισαγωγή του Γενικού Σχεδίου Υγείας εγκρίθηκαν από την Τρόικα αλλά δεν τέθηκαν ως προϋπόθεση για το πρόγραμμα διάσωσης.

Οι τρεις βασικοί κερδοφόροι δημόσιοι οργανισμοί κοινής ωφελείας που θα ιδιωτικοποιούντο ήταν η Αρχή Τηλεπικοινωνιών (ΑΤΗΚ), η Αρχή Ηλεκτρισμού (ΑΗΚ) και η Αρχή Λιμένων. Παρά το ότι οι ιδιωτικοποιήσεις αποτελούν μέρος της ιδεολογικής δέσμης αρχών του ΔΗΣΥ, καθώς και μιας πολιτικής που είχε επιχειρήσει να υλοποιήσει κατά την προηγούμενη περίοδο διακυβέρνησής του στα τέλη του 1990, το 2013 ο Αναστασιάδης είχε δεσμευτεί προεκλογικά ότι δεν θα ακολουθούσε μια τέτοια πορεία. Ωστόσο, αξιοποιώντας την παρουσία και τις συστάσεις της Τρόικα, η κυβέρνηση συμφώνησε να θέσει τους τρεις κερδοφόρους δημόσιους οργανισμούς κοινής ωφελείας σε τροχιά ιδιωτικοποίησης μέσω της αλλαγής του καθεστώτος της νομικής τους οντότητας. Το ΑΚΕΛ δήλωσε την κάθετη αντίθεσή του ενώ τα υπόλοιπα πολιτικά κόμματα δεν αντιτάχθηκαν στο ενδεχόμενο ιδιωτικοποίησης ως θέμα αρχής, αλλά εξέφρασαν διαφωνίες αναφορικά με το πεδίο εφαρμογής, τη λογική και τη μορφή του νομοσχεδίου που πρότεινε η κυβέρνηση. Το κόμμα που διαδραμάτισε ρόλο-κλειδί στη διατήρηση της ισορροπίας στη Βουλή ήταν το ΔΗΚΟ, ένα κόμμα με παραδοσιακούς δεσμούς με το κράτος και στο οποίο πρόσκεινται οι πλείστοι εργαζόμενοι στον δημόσιο τομέα και οι συντεχνίες.

Το νομοσχέδιο ψηφίστηκε τελικά σε νόμο-πλαίσιο τον Μάρτιο του 2014 καθώς το ΔΗΚΟ συντάχθηκε με τον ΔΗΣΥ μετά από σημαντική αντιπαράθεση τόσο στην κοινωνία όσο και εντός του ΔΗΚΟ. Οι συντεχνίες προέβησαν σε διαμαρτυρίες και σύντομης διάρκειας απεργίες και εξέδωσαν πληθώρα δηλώσεων εκφράζοντας την αντίθεσή τους. Το γεγονός ότι ένας εκ των ηγετών της συντεχνίας της ΑΤΗΚ ήταν παράλληλα ηγετικό στέλεχος του ΔΗΚΟ και ότι σημαντικός αριθμός άμεσα επηρεαζόμενων ήταν μέλη και υποστηρικτές του κόμματος, δεν ήταν αρκετό για να αποτρέψει το ΔΗΚΟ από το να ψηφίσει τον νόμο-πλαίσιο, αλλά συνέβαλε ενδεχομένως στην καθυστέρηση της διαδικασίας τα χρόνια που ακολούθησαν. Πράγματι, η κυβέρνηση κατάφερε να ιδιωτικοποιήσει μόνο την Αρχή Λιμένων καθώς, παρά τις προσπάθειες της, η ιδιωτικοποίηση της ΑΤΗΚ και της ΑΗΚ αποδείχθηκε πιο δύσκολη. Σε ό,τι αφορά την ΑΗΚ προέκυψαν πρόσθετα πρακτικά ζητήματα, όπως η ουσιαστική μεταρρύθμιση

του οργανισμού και ο διαχωρισμός των εργασιών που αφορούσαν αφενός τις λειτουργίες και αφετέρου τη διοικητική υποστήριξη, ώστε να ιδιωτικοποιηθούν μόνο οι πρώτες. Οι συντεχνίες – παρά το ότι υποστήριξαν αριθμό μεταρρυθμίσεων στην ΑΗΚ – αντιστάθηκαν στον διαχωρισμό της σε δύο οντότητες με διαφορετικό ιδιοκτησιακό καθεστώς, με τη μία να δραστηριοποιείται στην παραγωγή και τη διανομή και την άλλη να ελέγχει τις υποδομές και το δίκτυο. Κατάφεραν με αυτόν τον τρόπο να αναχαιτίσουν το σχέδιο ιδιωτικοποίησης της κυβέρνησης και να το σπρώξουν σε βάθος χρόνου, μέσα από μια σειρά μέτρων που περιλάμβαναν τόσο απεργίες και διαμαρτυρίες όσο και προσφυγή στο δικαστήριο. Ωστόσο, ακόμη και στην περίπτωση της ΑΗΚ, η κυβέρνηση αποδείχθηκε ανίκανη να υλοποιήσει το σχέδιο ιδιωτικοποίησής της, παρά τις υποσχέσεις της για διατήρηση μιας σειράς ωφελημάτων στο άμεσα επηρεαζόμενο προσωπικό. Όπως και στην περίπτωση της ΑΗΚ, οι συντεχνίες οργάνωσαν αρκετές διαμαρτυρίες, στις οποίες περιλαμβάνονταν απεργίες σύντομης διάρκειας και εν τέλει το νομοσχέδιο για τις ιδιωτικοποιήσεις απορρίφθηκε από την πλειοψηφία της Βουλής τον Μάρτιο του 2016.

Το μόνο σχέδιο ιδιωτικοποίησης που ολοκληρώθηκε ήταν αυτό της Αρχής Λιμένων Κύπρου. Η διαδικασία της ιδιωτικοποίησης ήταν μερική και σταδιακή και, όπως και στην περίπτωση της ΑΗΚ, περιλάμβανε γενναϊόδωρα εφάπαξ για το πλεονάζον προσωπικό. Παρά τις συνεχείς αντιρρήσεις των εργαζομένων της Αρχής Λιμένων και των συντεχνιών, και την οργάνωση κάποιων διαμαρτυριών και απεργιών, η κυβέρνηση μπόρεσε να προχωρήσει, αναθέτοντας τις εμπορικές υπηρεσίες σε ιδιωτική εταιρεία. Η μετάβαση από το δημόσιο στο ιδιωτικό ιδιοκτησιακό καθεστώς ήταν ωστόσο ιδιαίτερα προβληματική, προκαλώντας σοβαρές καθυστερήσεις στη μεταφορά φορτίων που συνεχίστηκαν επί σειρά βδομάδων στις αρχές του 2017. Η Eurogate, η ιδιωτική επιχείρηση η οποία διαχειρίζεται σήμερα το λιμάνι της Λεμεσού, εισήγαγε νέα συστήματα και διαδικασίες που αποδείχθηκαν αναποτελεσματικά και δαπανηρά, προκαλώντας αντιδράσεις όχι μόνο από τους εργαζόμενους και τους εμπόρους που επηρεάστηκαν άμεσα αλλά και από πολιτικά κόμματα και το ίδιο το Εμπορικό Επιμελητήριο. Οι συντεχνίες οργάνωσαν κάποιες απεργίες παράλληλα με τη λήψη νομικών μέτρων σε σχέση με τις αποκλίνουσες ερμηνείες της συμφωνίας. Ο Γενικός Ελεγκτής χαρακτήρισε τη συμφωνία μεταξύ της κυβέρνησης και της Eurogate προβληματική, αρκετά κόμματα της αντιπολίτευσης κάλεσαν τον Υπουργό σε παραίτηση ενώ το ΑΚΕΛ πρότεινε

ακόμη και την επιστροφή του λιμανιού της Λεμεσού υπό το κράτος.

Σε ό,τι αφορά τη μεταρρύθμιση της δημόσιας υπηρεσίας η πρόοδος που επιτεύχθηκε ήταν περιορισμένη, παρά τη σύναψη κάποιων συμφωνιών μεταξύ της κυβέρνησης και της βασικότερης συντεχνίας των δημοσίων υπαλλήλων ΠΑΣΥΔΥ. Μολονότι έγιναν κάποια μικρά βήματα σε σχέση με την αξιολόγηση των υπαλλήλων – ευκολότερη μετακίνηση από μια θέση εργασίας σε άλλη ανάλογα με τις ανάγκες που προκύπτουν – δεν υπήρξαν σημαντικές αλλαγές παρά την ίδρυση ενός νέου φορέα, με συγκεκριμένη αποστολή τη μεταρρύθμιση του δημόσιου τομέα. Η καχυποψία που κυριάρχησε αναφορικά με τις ειλικρινείς προθέσεις της κυβέρνησης ενισχύθηκε και από τα πολυάριθμα σκάνδαλα διαφθοράς που είδαν το φως και τις συγκρούσεις μεταξύ της κυβέρνησης και ανεξάρτητων θεσμών όπως ο Γενικός Εισαγγελέας, ο Κυβερνήτης της Κεντρικής Τράπεζας και ο Γενικός Ελεγκτής. Τα σκάνδαλα που ξέσπασαν από την απαρχή της κρίσης ήταν ιδιαίτερα εντυπωσιακά σε ό,τι αφορά τους αριθμούς, τις ισχυριζόμενες παραβιάσεις της νομοθεσίας αλλά και τις θέσεις που κατείχαν τα εμπλεκόμενα άτομα.

Αρχίζοντας με τη διάσωση με ίδια μέσα το 2013, αποκαλύφθηκε ότι αρκετά πρόσωπα, περιλαμβανομένων και μελών της οικογένειας του Προέδρου Αναστασιάδη, κατείχαν προνομιακή πληροφόρηση και μπόρεσαν να μεταφέρουν κεφάλαια στο εξωτερικό αμέσως πριν και κατά τη διάρκεια της περιόδου κατά την οποία όλες οι τραπεζικές συναλλαγές είχαν παγοποιηθεί (16/3/2013 – 28/3/2013). Πολιτικοί που κατείχαν μεσαία αξιώματα σε διάφορα κόμματα βρέθηκαν εμπλεκόμενοι σε σκάνδαλα διαφθοράς σε δήμους και ημικρατικούς οργανισμούς, τραπεζίτες και κρατικοί αξιωματούχοι αναγκάστηκαν να παραιτηθούν. Πρώην σημαίνοντες πολιτικοί όπως ο Χριστόδουλος Χριστοδούλου και ο Ντίνος Μιχαηλίδης οδηγήθηκαν στις φυλακές στην Κύπρο και την Ελλάδα αντίστοιχα για προηγούμενες υποθέσεις διαφθοράς που ήρθαν στο φως. Επτά σκάνδαλα εξακολουθούν να βρίσκονται σήμερα υπό διερεύνηση ενώ κάποια άλλα δημοσιοποιήθηκαν, χωρίς ωστόσο να υπάρχει αδιάσειστη τεκμηρίωση ή/και πολιτική βούληση εκ μέρους του κράτους για λήψη μέτρων. Το μεγαλύτερο σκάνδαλο ιστορικής εμβέλειας ήταν η καταδίκη και φυλάκιση του Βοηθού Γενικού Εισαγγελέα το 2017 για σειρά υποθέσεων διαφθοράς και κατάχρησης εξουσίας. Η σημασία των εξελίξεων αυτών έγκειται στο ότι έχουν ενδεχομένως τη δυνατότητα να προκαλέσουν ρήγμα στην ευρύτερη παράδοση της χώρας που επέτρεπε

μέχρι σήμερα σε πολιτικούς να συμπεριφέρονται και να ενεργούν υπό καθεστώς ατιμωρησίας.

Το Γενικό Σχέδιο Υγείας ακολουθεί μια παραχώδη πορεία. Παρά το ότι το γενικό σχέδιο στη βάση της αρχικής νομοθεσίας του 2002 ήταν έτοιμο από το 2010, σημειώθηκαν σοβαρές καθυστερήσεις στον καθορισμό των λεπτομερειών και, το σημαντικότερο, δεν υπήρχε η πολιτική βούληση για εφαρμογή του. Παρόλο που η υλοποίησή του περιλήφθηκε αρχικά στο Μνημόνιο Συναντίληψης με την Τρόικα, η κυβέρνηση Αναστασιάδη ζήτησε και εξασφάλισε αναβολή μέχρι την ολοκλήρωση του Προγράμματος Στήριξης με στόχο τον καλύτερο σχεδιασμό της μετάβασης και τη λήψη τελικών αποφάσεων για κάποιες από τις πτυχές του που αφορούσαν ζητήματα χρηματοδότησης και εργασίας. Αυτό επέτρεψε σε διάφορες οργανωμένες ομάδες συμφερόντων που αντιτίθεντο στην εφαρμογή του να ενισχύσουν την εκστρατεία τους κατά του Γενικού Σχεδίου Υγείας ως είχε σχεδιαστεί και να ζητήσουν επανεξέταση ορισμένων πτυχών του, αλλάζοντας ακόμη και τη φιλοσοφία του. Κάποιοι υψηλά ιστάμενοι γιατροί του δημοσίου που ήταν ιδιοκτήτες ιδιωτικών κλινικών αμφισβήτησαν την οργανωτική λογική στην οποία είχε βασιστεί. Ταυτόχρονα, οι ασφαλιστικές εταιρείες που προσφέρουν ιδιωτικά σχέδια υγείας και οι Σύνδεσμοί τους, τους οποίους ακολούθησαν μετά από σύντομο διάστημα η Ομοσπονδία Εργοδοτών και Βιομηχάνων (ΟΕΒ) και, σε μικρότερο βαθμό, το Εμπορικό Επιμελητήριο (ΚΕΒΕ), ο δεύτερος σύνδεσμος εργοδοτών, εισηγήθηκαν ένα σχέδιο πολλαπλής αντί μονής ασφάλισης, ασκώντας έντονες πιέσεις στην κυβέρνηση και στα κόμματα. Παρά το ότι ο Υπουργός Οικονομικών συντάχθηκε με τις εν λόγω ομάδες συμφερόντων και προχώρησε σε περαιτέρω μελέτες καθυστερώντας την υλοποίηση, ενώ έκανε παράλληλα δημόσιες δηλώσεις υπέρ ενός σχεδίου πολλαπλής ασφάλισης που θα έδινε ρόλο στις ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρείες στο Γενικό Σχέδιο Υγείας, η αντίδραση από τις πλείστες ομάδες της κοινωνίας των πολιτών και τα πολιτικά κόμματα οδήγησε το 2016 τον πρόεδρο και τους ηγέτες των πολιτικών κομμάτων στην ομόφωνη πολιτική απόφαση να προχωρήσουν σύμφωνα με τον αρχικό σχεδιασμό.

Το τελευταίο ζήτημα που προέκυψε προκαλώντας καθυστέρηση στο Γενικό Σχέδιο Υγείας για έναν ακόμη χρόνο ήταν η κλίμακα των εισφορών των διαφόρων συμβαλλομένων. Επιτεύχθηκε τελικά συμφωνία που προβλέπει εισφορές ύψους 2,65% από τους εργαζόμενους, 2,9% από τους εργοδότες, 4,7% από το κράτος, 4% από τους αυτοεργοδοτούμενους και 2,65% από τους

συνταξιούχους και τους εισοδηματίες. Οι συντεχνίες και το ΚΕΒΕ εκ μέρους των εργοδοτών συμβιβάστηκαν μ'έναν ψηλότερο συντελεστή εισφοράς των εργαζομένων από ό,τι είχε συμφωνηθεί αρχικά ώστε να αποφευχθούν περαιτέρω καθυστερήσεις, ενώ μόνο η ΟΕΒ επέμεινε στη θέση της για ίση εισφορά εργαζομένων – εργοδοτών και εγκατέλειψε τον διάλογο. Παρά τις έντονες φήμες για απόρριψη του νομοσχεδίου στη Βουλή μέσω τροποποιητικών προτάσεων, η σταθερή στάση του Υπουργού Υγείας διαδραμάτισε ίσως ρόλο στην τελική ψήφιση του νομοσχεδίου από τη Βουλή το 2017. Η υλοποίηση του Συστήματος αναμένεται να αρχίσει το 2018.

6. Η αγορά εργασίας και οι εργασιακές σχέσεις

Κατά τα χρόνια της κρίσης παρατηρήθηκε σημαντική υποτίμηση της εργασίας. Οι πραγματικοί μισθοί μειώθηκαν κατά μέσο όρο περίπου 22%, με αποτέλεσμα την υποχώρηση της αγοραστικής δύναμης στα επίπεδα που επικρατούσαν στα μέσα της δεκαετίας του 90. (ΙΝΕΚ-ΠΕΟ, 2014). Ωστόσο, οι μισθοί δεν μειώθηκαν κατά τρόπο ομοιόμορφο σε όλους τους κλάδους και τις ομάδες εργατικού δυναμικού. Οι διάφοροι κλάδοι επηρεάστηκαν σε διαφορετικό βαθμό και με διαφορετικούς τρόπους ενώ, κατά κανόνα, αυτοί που δέχθηκαν το μεγαλύτερο πλήγμα ήταν οι νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας και οι πρόσφατα προσληφθέντες, ομάδα εργαζομένων στην οποία υπερισχύει η εκπροσώπηση των νέων. Λόγω των εθελοντικών εργασιακών σχέσεων που επικρατούν στην Κύπρο με τις συλλογικές συμβάσεις να μην ρυθμίζονται νομοθετικά, οι μισθοί στον ιδιωτικό τομέα δεν μειώθηκαν διά νόμου στα πλαίσια του Μνημονίου με την Τρόικα όπως συνέβη στον δημόσιο τομέα.

Η τεράστια και ξαφνική αύξηση της ανεργίας και της ανεργίας των νέων, από 5,4% και 13% το 2009 σε 16% και 32,3% αντίστοιχα το 2015 (Ιωάννου and Sonar 2016) υπήρξε η σημαντικότερη εξέλιξη στην αγορά εργασίας και διαμορφώνει τις επικρατούσες συνθήκες. Όχι μόνο άσκησαν τρομακτικές πιέσεις στους μισθούς όσων βρίσκονταν εντός απασχόλησης, αλλά ενίσχυσε παράλληλα την παράνομη απασχόληση (περιορισμένη διάρκεια, μερική απασχόληση και άλλα επισφαλή στην ουσία καθεστώτα απασχόλησης) και διέδωσε το αίσθημα ανασφάλειας σε ευρύτερα τμήματα του εργατικού δυναμικού, περιλαμβανομένων των υψηλά αμειβόμενων και εκείνων με πιο ασφαλείς θέσεις εργασίας (Soumeli, 2014-

Ιοαννου, 2016· Trimikliniotis, 2016). Ακόμη σημαντικότερο, ομαλοποίησε και θεσμοθέτησε λίγο ή πολύ τους χαμηλούς αρχικούς μισθούς σε όλες τις θέσεις εργασίας και την επιδότηση από το κράτος χαμηλά αμειβόμενης μερικής απασχόλησης μέσω διαφόρων σχεδίων που είχαν ως στόχο την καταπολέμηση της ανεργίας και της ανεργίας των νέων.

Σε ό,τι αφορά του εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα που ανήκουν σε συντεχνίες, η κυριότερη εξέλιξη και η γενική τάση στα χρόνια της κρίσης ήταν το πάγωμα ή η μη ανανέωση των συλλογικών συμβάσεων και η σύναψη ειδικών ή προσωρινών συμφωνιών που προνοούσαν κάποιες μειώσεις σε μισθούς και, πολύ συχνά, μειώσεις σε άλλα έμμεσα χρηματικά ωφελήματα όπως οι εισφορές των εργοδοτών σε Ταμεία Ευημερίας και Πρόνοιας (Ιοαννου, 2016· ΠΕΟ, 2017). Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι δεν υπήρξε κατάρρευση των συλλογικών διαπραγματεύσεων παρά τις πιέσεις και παρά την ενίσχυση προϋπάρχουσων τάσεων όπως αποκέντρωση, μείωση της κάλυψης και του ελέγχου των συλλογικών συμβάσεων και βεβαίως επιδείνωση των όρων (Ιοαννου and Sonan, 2018, επίκειται). Σταδιακά, με την επιστροφή της οικονομικής ανάπτυξης, η συντριπτική πλειοψηφία των συλλογικών συμβάσεων που εκκρεμούσαν στα τέλη του 2016 ανανεώθηκαν. Σύμφωνα με την ΠΕΟ, κατά την αξιολόγηση της «δυναμικής επίθεσής» της που εγκαινιάστηκε κατά το έκτακτο συνέδριο του Δεκεμβρίου 2015, διαπιστώνει ότι σε περισσότερες από τις μισές οι συντεχνίες κατάφεραν να ανακτήσουν, είτε πλήρως είτε εν μέρει, τις περικοπές των μισθών και των ωφελημάτων που είχαν συμφωνηθεί κατά τη διάρκεια της κρίσης (ΠΕΟ, 2016).

Η πιο σημαντική εξέλιξη με πιθανές διαρθρωτικές συνέπειες ήταν η συμφωνία πλαίσιο που επιτεύχθηκε στον ημικρατικό τομέα, και την οποία ακολούθησε στη συνέχεια παρόμοια συμφωνία στον ίδιο τον δημόσιο τομέα. Η συμφωνία αυτή μεταξύ των συντεχνιών και της κυβέρνησης, που επιτεύχθηκε τον Ιανουάριο του 2017, καθιέρωσε έναν μηχανισμό με βάση τον οποίον εφαρμόζεται ανώτατο όριο στις ποσοστιαίες αυξήσεις μισθών στα επίπεδα του ονομαστικού ΑΕΠ. Η συμφωνία πλαίσιο και ως εκ τούτου οι συλλογικές συμβάσεις καλύπτουν την περίοδο 2015–2018. Όλα αυτά έλαβαν χώρα μετά την αποτυχία της κυβέρνησης να θεσπίσει διά νόμου τον συγκεκριμένο μηχανισμό ως μόνιμο και αυτόματο στον δημόσιο τομέα. Παρόλο που η ΠΕΟ και η ΣΕΚ στον ημικρατικό τομέα και στη συνέχεια η ΠΑΣΥΔΥ στον δημόσιο τομέα θεώρησαν ότι επρόκειτο για έναν συμβιβασμό που άξιζε τον κόπο, οι

υπόλοιπες συντεχνίες του δημόσιου τομέα (η μικρότερη συντεχνία ΑΣΔΥΚ, η συντεχνία των νοσηλευτών ΠΑΣΥΝΟ και οι συντεχνίες των εκπαιδευτικών που αποκλείστηκαν από τις διαπραγματεύσεις) αντιτάχθηκαν στη συμφωνία θεωρώντας την άδικη και μη ισορροπημένη και απείλησαν να λάβουν νομικά μέτρα.

7. Συμπέρασμα: Κοινωνικές ανισότητες, φυγή εγκεφάλων και απαξίωση

Οι κοινωνικές ανισότητες αυξήθηκαν κατακόρυφα κατά τη διάρκεια της κρίσης στην Κύπρο, συνοδεύοντας τη ραγδαία αύξηση της ανεργίας γενικότερα και της ανεργίας των νέων ειδικότερα όπως έχει αναφερθεί προηγουμένως. Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η μακροχρόνια ανεργία, στην οποία η Κύπρος κατέχει και πάλι την πρωτιά στην ΕΕ, είναι η πιο σοβαρή μορφή ανεργίας καθώς υποδηλώνει μια διαρθρωτική κατά κύριο λόγο κατάσταση. Ο αντίκτυπος των κοινωνικών επιπτώσεων της ανεργίας, παρά το ότι είναι ήδη εμφανής, δεν έχει ακόμη εξαντληθεί. Κατά τη διάρκεια της κρίσης η Κύπρος μετατράπηκε από χώρα υποδοχής σε χώρα αποστολής μεταναστών, κατακτώντας την πρώτη θέση στην ΕΕ σε ό,τι αφορά τη μείωση του πληθυσμού γενικότερα και τη συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού ειδικότερα. Αυτό σχετίζεται με τη διαρθρωτική ανεργία που επικρατεί στην Κύπρο, με αποτέλεσμα να καταλαμβάνει την πρώτη θέση στη μακροχρόνια ανεργία στην ΕΕ. Η μετανάστευση στο εξωτερικό δεν είναι ποτέ μια εύκολη απόφαση και πολλοί προτιμούν να εργάζονται σε θέσεις κατά πολύ υποδεέστερες των δεξιοτήτων και προσόντων τους και να κερδίζουν χαμηλότερους μισθούς παρά να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό. Ωστόσο, όταν η κατάσταση άρχισε να σταθεροποιείται χωρίς να παρατηρείται ουσιαστική βελτίωση, η μετανάστευση στο εξωτερικό αναδείχθηκε για πολλούς μια όλο και πιο λογική επιλογή, ιδιαίτερα για τους νέους και πιο μορφωμένους, με αποτέλεσμα τη σημαντική φυγή εγκεφάλων από την Κύπρο.

Σε ό,τι αφορά την κοινωνική πολιτική, πέραν της συνολικής συρρίκνωσης των προϋπολογισμών για πρόνοια (π.χ. στους τομείς της εκπαίδευσης, της έρευνας, της υγείας, κτλ.) η σημαντικότερη αλλαγή ήταν η εισαγωγή του σχεδίου του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ). Η ιδέα στην οποία βασίστηκε ήταν η βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της ενοποίησης των διαφόρων υφιστάμενων σχεδίων ωφελημάτων πρόνοιας που θεωρείτο ότι εφαρμόζονταν κατά τρόπο

κατακερματισμένο. Αποφασίστηκε ως εκ τούτου μια συνολική κοινωνική διακυβέρνηση μέσω της δημιουργίας μιας ενιαίας υπηρεσίας διαχείρισης των ωφελημάτων πρόνοιας με τη θέσπιση εθνικού μητρώου και άλλων μηχανισμών ελέγχου και επιβεβαίωσης. Το Σχέδιο του ΕΕΕ, που αντικατέστησε εν τέλει το δημόσιο βοήθημα, τέθηκε σε εφαρμογή τον Ιούλιο του 2014 με στόχο την παροχή βοήθειας σε άτομα και οικογένειες που δεν μπορούν, παρά τις προσπάθειές τους, να εξασφαλίσουν ικανοποιητικό εισόδημα για να καλύψουν τις ανάγκες τους. Παρά το ότι το Σχέδιο ΕΕΕ αύξησε τον αριθμό των ατόμων που είναι επιλέξιμα για λήψη δημόσιου βοηθήματος, τα κριτήρια, οι διαδικασίες και η αυστηρή διαδικασία εφαρμογής του το κατέστησαν ουσιαστικά ένα μέτρο διαχείρισης της φτώχειας παρά αντιμετώπισής της, ενώ συχνά ασκείται κριτική ως προς το ανεπαρκές ύψος του ποσού. Η κυβέρνηση είναι ιδιαίτερα περήφανη για το ΕΕΕ και αναζητεί τρόπους να το χρησιμοποιήσει και ως εργαλείο στην αγορά εργασίας μέσω του οποίου μπορεί να χειριστεί την «εκούσια ανεργία», υποχρεώνοντας τους λήπτες να συμμετέχουν σε σχέδια κατάρτισης και να αποδέχονται προσωρινές θέσεις εργασίας για σκοπούς απόκτησης εργασιακής εμπειρίας.

Παρά τον σοβαρό αντίκτυπο στον κοινωνικό ιστό, τη νομιμότητα της πολιτικής και του συστήματος και την οικονομική ευημερία της πλειοψηφίας του πληθυσμού, οι αντιδράσεις και γενικά η αναταραχή στην κυπριακή κοινωνία ήταν περιορισμένης εμβέλειας. Σε πολιτικό και επαγγελματικό τομεακό επίπεδο σημειώθηκαν και σημειώνονται συγκρούσεις με αυξημένη ένταση. Ωστόσο και πάλι, δεν ήταν ούτε ανάλογες ούτε και αντίστοιχες της διατάραξης του κοινωνικού ιστού. Ταυτόχρονα, υπάρχουν κινήματα και πιο συμμετοχικές πρακτικές έχουν υιοθετηθεί και θεσπίζονται καθημερινά εκτός των πολιτικών κομμάτων. Ο ρόλος τους παραμένει παρόλ' αυτά περιθωριακός στη διαμόρφωση της ατζέντας, στην άσκηση πιέσεων στο πολιτικό σύστημα και πόσο μάλλον στην επίτευξη ουσιαστικών αλλαγών. Μόνη εξαίρεση αποτελούν τα ξεσπάσματα της κοινής γνώμης που εκφράζονται περιστασιακά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ή σε ραδιοφωνικά προγράμματα σε μεμονωμένες περιπτώσεις, με μέτρια επιτυχία σε ό,τι αφορά την έναρξη διαλόγου ή την άσκηση πιέσεων προς τους πολιτικούς να πάρουν θέση.

Επίσης, η κατάρρευση της ειρηνευτικής διαδικασίας που συνεχιζόταν από το 2008 στη Διάσκεψη για την Κύπρο στην Ελβετία το 2017 και το σημαντικό πλήγμα στο ενδεχόμενο επανένωσης σε ομοσπονδιακή βάση ήδη

παράγει αρνητικά αποτελέσματα. Ο εθνικισμός ενισχύεται, λειτουργώντας όχι μόνο ως διέξοδος στις πιέσεις της κρίσης αλλά και ως μέσο διαχείρισης του ντε φάκτο διαχωρισμού και του εθνικού ανταγωνισμού που θεωρείται ολοένα και περισσότερο μια μόνιμη σχεδόν κατάσταση πραγμάτων.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Charalambous, G.** (2014) *Political Culture and Behaviour in the Republic of Cyprus during the Crisis*, PRIO Cyprus Centre Report, 2/2014.
- Charalambous, G., Papageorgiou, B. and Pegasiou, A.** (2015) «Surprising elections amidst exciting times? Of proxies and second order events in the Cypriot European Elections 2014», *South European Society and Politics*, 20(3): 403–424.
- Charalambous, G. and Ioannou, G.** (2015) «No Bridge over troubled waters: the Cypriot Left heading the government: 2008–2013», *Capital and Class*, 39(2): 265–286.
- Charalambous, G. and Ioannou, G.** (2017) «Party-society linkages and contentious acts: Cyprus in a comparative South European perspective», *Mobilisation: an International Quarterly*, 22(1): 97–119.
- Ινστιτούτο Εργασίας Κύπρου Παγκύπριας Εργατικής Ομοσπονδίας (ΙΝΕΚ-ΠΕΟ)** (2014) *Εκθεση για την οικονομία και την απασχόληση*, <http://www.inek.org.cy/index.php>.
- Ioannou, G.** (2015) «Labor force fragmentation in contemporary Cyprus», *WorkingUSA: the Journal of Labor and Society*, 18(4): 595–612.
- Ioannou, G.** (2016) «Employment in crisis: Cyprus and the extension of precarity», in C. Schierup and M. BakJørgensen (eds.) *Politics of Precarity: Migrant conditions, struggles and experiences* Brill/Haymarket, pp. 138–159.
- Ioannou, G. and Sonan, S.** (2016) *Youth unemployment in Cyprus: an examination of the «lost generation»*, Friedrich Ebert Stiftung Study.
- Ioannou, G. and Sonan, S.** (2018 forthcoming) «Collective bargaining in Cyprus» in J. Waddington, T. Muller and K. Vandaele, (eds.) *Collective bargaining institutions and process in Europe*, Brussels: ETUI.
- Kanol, D. and Pirishis, G.** (2017) «The role of voters' economic evaluations in February 2013 presidential elections in the Republic of Cyprus», *Comparative European Politics*, 15(4): 518–532.
- Madrid, R. L.** (2012) *The Rise of Ethnic Politics in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία (ΠΕΟ)** (2011) *Τι περιλαμβάνει το τρίτο πακέτο*. Σημείωμα, Δεκέμβριος 2011.
- Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία (ΠΕΟ)** (2016) *Ανακοίνωση Γενικού Συμβουλίου ΠΕΟ*, 28 Νοεμβρίου 2016.
- Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία (ΠΕΟ)** (2017) *Εκθεση Δράσης για το 26ο Συνέδριο*.
- Pegasiou, A.** (2013) «The Cypriot Economic Collapse: More Than a Conventional South European Failure», *Mediterranean Politics*, 18(3): 333–351.
- Persianis, M.** (2015) *Cyprus: Bleak recovery and signs of hope*, Friedrich Ebert Stiftung Study.
- Soumeli, E.** (2014): *Cyprus: Changes to wage-setting mechanisms in the context of the crisis and the EU's New Economic Governance regime*, online at: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn1402049s/cy1402049q.htm>.
- Trimikliniotis, N.** (2016) «New forms of employment in Cyprus», in R. Blanpain and F. Hendricks (eds.) *New forms of employment in Europe*, Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer.
- Πανακούρου Σ.** (2016) *Κυπριακό Εργατικό Δίκαιο*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Σχετικά με τους συγγραφείς

Ο **Γρηγόρης Ιωάννου** είναι κοινωνιολόγος και διδάσκει πολιτικές επιστήμες, κουλτούρα και επικοινωνία στο Πανεπιστήμιο Frederick και στο Πανεπιστήμιο Κύπρου. Σπούδασε στο LSE και εξασφάλισε το Διδακτορικό του στην Κοινωνιολογία από το Πανεπιστήμιο Warwick το 2011. Έχει διεξάγει έρευνες στους τομείς της προφορικής και κοινωνικής ιστορίας, της απασχόλησης, της μετανάστευσης και των κοινωνικών κινημάτων, της ψηφιακής δημόσιας σφαίρας και του media framing. Το έργο του έχει δημοσιευθεί σε διάφορες εκδόσεις όπως Mobilization: An International Quarterly, Mediterranean Politics, WorkingUSA: The Journal of Labor and Society, και Capital and Class ενώ έχει συνεισφέρει κεφάλαια σε αριθμό επιμελημένων συλλογικών τόμων. Πρόσφατες εργασίες του εξετάζουν ζητήματα που άπτονται της απασχόλησης στα πλαίσια της κρίσης, του συνδικαλισμού και της αγοράς εργασίας, των κοινωνικών κινημάτων και του media framing, της πολιτικής της κρίσης, του αστικού ακτιβισμού και της σημειολογίας του χώρου.

Ο **Γιώργος Χαραλάμπος** είναι πολιτικός επιστήμονας και διδάσκει πολιτική στο Πανεπιστήμιο Κύπρου. Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού από το University College London και διδακτορικού από το Πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στα πολιτικά κόμματα και ιδεολογίες, τη ριζοσπαστική αριστερά, την πολιτική αμφισβήτηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και την πολιτική συμπεριφορά. Το έργο του έχει δημοσιευθεί σε εκδόσεις όπως Mobilization, Party Politics, Government and Opposition, European Political Science Review και South European Society and Politics.

Εντύπωμα

Friedrich-Ebert-Stiftung | Division for International Dialogue
Hiroshimamastraße 28 | 10785 Berlin | Germany

Υπεύθυνος:

Michèle Auga, Συντονιστής συνδικαλιστικών προγραμμάτων στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική

Τηλέφωνο: ++49-30-269-35-7744 | Fax: ++49-30-269-35-9250
<http://www.fes.de/international/moe>

Για παραγγελία της έκδοσης:
info.moe@fes.de

Δεν επιτρέπεται η χρήση του συνόλου των μέσων επικοινωνίας που δημοσιεύονται από το ίδρυμα Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) για εμπορικούς σκοπούς χωρίς την έγγραφη συγκατάθεση του ιδρύματος FES.

Περαιτέρω δημοσιεύσεις:

Το παράρτημα του FES στην Κύπρο

Το Ίδρυμα Friedrich-Ebert-Stiftung δραστηριοποιείται στο νησί της Μεσογείου από το 1986 και προωθεί ένα συνεργατικό διάλογο μεταξύ των πολιτικών και διοικητικών δρώντων και της κοινωνίας των πολιτών. Μεταξύ του 1986 και του 2011, το παράρτημα της Κύπρου διοικείτο από το γραφείο της Αθήνας, όμως, από το 2011 το FES στην Κύπρο έχει το δικό του μικρό γραφείο στη Λευκωσία. Το γραφείο της Λευκωσίας είναι μέρος ενός παγκόσμιου δικτύου, αποτελούμενου από 107 τοπικά παραρτήματα.

Τερματισμός της διαίρεσης της Κύπρου και συμφιλίωση όλων των εμπλεκόμενων μερών στη σύγκρουση · προώθηση του διακοινοτικού διαλόγου · περιφερειακή σταθερότητα και εποικοδομητική διαχείριση συγκρούσεων · αλλαγές στο κοινωνικό, δημοκρατικό και συνταγματικό πλαίσιο με έμφαση στην καλή διακυβέρνηση και την κοινωνική δικαιοσύνη · ελαχιστοποίηση των αρνητικών κοινωνικών και πολιτικών επιπτώσεων της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης, καθώς και της πολιτικής λιτότητας · περιφερειακή συνεργασία και πρόληψη των συγκρούσεων στο πλαίσιο της έρευνας για υδρογονάνθρακες στα ανοικτά των ακτών της Κύπρου και της ανατολικής Μεσογείου είναι μερικά από τα θεματικά πεδία στα οποία επικεντρώνεται το ίδρυμα Friedrich-Ebert-Stiftung.

Σε συνεργασία με τοπικούς, περιφερειακούς και διεθνείς εταίρους, π.χ. συνδικαλιστικές οργανώσεις, επαγγελματικές οργανώσεις, την πολιτική ελίτ ή τα πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα, το FES στην Κύπρο διοργανώνει σεμινάρια, εργαστήρια, παρουσιάσεις και συνέδρια με σκοπό την προώθηση και την ενίσχυση του διαλόγου μεταξύ των υπευθύνων λήψης αποφάσεων, των ηγετών γνώμης και των πολιτών.

Για περισσότερες πληροφορίες: www.fes-cyprus.org

Οι απόψεις που εκφράζονται στην παρούσα δημοσίευση δεν αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του ιδρύματος Friedrich-Ebert-Stiftung.